

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

MAGISTRSKO DELO

ANALIZA ETIČNEGA VIDIKA URAVNAVANJA DOBIČKOV

Ljubljana, september 2016

NIKA ČADEŽ

IZJAVA O AVTORSTVU

Podpisana Nika Čadež, študentka Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, avtorica predloženega dela z naslovom Analiza etičnega vidika uravnavanja dobičkov, pripravljena v sodelovanju s svetovalko izr. prof. dr. Sergejo Slapničar

IZJAVLJAM

1. da sem predloženo delo pripravila samostojno;
2. da je tiskana oblika predloženega dela istovetna njegovi elektronski obliki;
3. da je besedilo predloženega dela jezikovno korektno in tehnično pripravljeno v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, kar pomeni, da sem poskrbela, da so dela in mnenja drugih avtorjev oziroma avtoric, ki jih uporabljam oziroma navajam v besedilu, citirana oziroma povzeta v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani;
4. da se zavedam, da je plagiatstvo – predstavljanje tujih del (v pisni ali grafični obliki) kot mojih lastnih – kaznivo po Kazenskem zakoniku Republike Slovenije;
5. da se zavedam posledic, ki bi jih na osnovi predloženega dela dokazano plagiatstvo lahko predstavljalo za moj status na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani v skladu z relevantnim pravilnikom;
6. da sem pridobila vsa potrebna dovoljenja za uporabo podatkov in avtorskih del v predloženem delu in jih v njem jasno označila;
7. da sem pri pripravi predloženega dela ravnala v skladu z etičnimi načeli in, kjer je to potrebno, za raziskavo pridobila soglasje etične komisije;
8. da soglašam, da se elektronska oblika predloženega dela uporabi za preverjanje podobnosti vsebine z drugimi deli s programsko opremo za preverjanje podobnosti vsebine, ki je povezana s študijskim informacijskim sistemom članice;
9. da na Univerzo v Ljubljani neodplačno, neizključno, prostorsko in časovno neomejeno prenašam pravico shranitve predloženega dela v elektronski obliki, pravico reproduciranja ter pravico dajanja predloženega dela na voljo javnosti na svetovnem spletu preko Repozitorija Univerze v Ljubljani;
10. da hkrati z objavo predloženega dela dovoljujem objavo svojih osebnih podatkov, ki so navedeni v njem in v tej izjavi.

V Ljubljani, dne _____

Podpis študentke: _____

KAZALO

UVOD	1
1 URAVNAVANJE DOBIČKA	2
1.1 Opredelitev uravnavanja dobička	2
1.2 Dejavniki uravnavanja dobička	4
1.3 Metode uravnavanja dobička.....	7
1.3.1 Računovodske metode	10
1.3.2 Metode poslovnih odločitev	11
1.4 Vplivi uravnavanja dobička.....	12
1.4.1 Negativni vplivi uravnavanja dobička	12
1.4.2 Pozitivni vplivi uravnavanja dobička	13
1.5 Uravnavanje dobička v Sloveniji.....	14
2 RAČUNOVODSTVO IN ETIKA	15
2.1 Opredelitev etike.....	15
2.2 Pomembnost računovodske etike	16
2.3 Računovodsko odločanje	17
2.4 Računovodska etika in uravnavanje dobička	18
3 EMPIRIČNA ANALIZA ZAZNANE ETIČNOSTI URAVNAVANJA DOBIČKOV	22
3.1 Namen raziskave.....	22
3.2 Hipoteze	22
3.3 Metoda	24
3.3.1 Anketni vprašalnik.....	24
3.3.2 Opis vzorca.....	27
3.4 Rezultati raziskave	28
3.4.1 Opisna statistika.....	28
3.4.2 Preverjanje hipotez	28
3.5 Omejitve raziskave	52
SKLEP	52
LITERATURA IN VIRI	55
PRILOGA	

KAZALO TABEL

Tabela 1: Aritmetične sredine spremenljivk, prikazane skupaj in ločeno po skupinah anketirancev	29
Tabela 2: Levenov test enakosti varianc za posamezen scenarij	38
Tabela 3: T-test enakosti povprečij med neodvisnimi vzorci za posamezen scenarij.....	39
Tabela 4: Celotna pojasnjena varianca	41
Tabela 5: Rotirana faktorska matrika – skupaj za študente in računovodje	42
Tabela 6: Povprečja novih umetno ustvarjenih spremenljivk, izračunanih po načinu 1	44
Tabela 7: Levenov test enakosti varianc novih faktorjev, izračunanih po načinu 1	44
Tabela 8: T-test primerjave povprečij med neodvisnimi vzorci novih faktorjev, izračunanih po načinu 1	45
Tabela 9: Aritmetične sredine novih spremenljivk, izračunanih po načinu 2.....	47
Tabela 10: Levenov test enakosti varianc, izračunanih po načinu 2	47
Tabela 11: T-test primerjave povprečij med neodvisnimi vzorci novih faktorjev, izračunanih po načinu 2.....	48
Tabela 12: Prikaz povprečij prvotnih spremenljivk in novih faktorjev za obe skupini anketirancev	50

KAZALO SLIK

Slika 1: Grafični prikaz scenarija 1 – barvanje objekta.....	30
Slika 2: Grafična predstavitev scenarija 4 – pisarniški material	32
Slika 3: Grafični prikaz scenarija 6 – nadure v proizvodnji	33
Slika 4: Grafični prikaz scenarija 7 – prodaja presežnih sredstev.....	33
Slika 5: Grafična predstavitev scenarija 8 – vnaprejšnje plačilo stroškov	34
Slika 6: Grafična predstavitev scenarija 9 – odpis vrednosti zalog.....	35
Slika 7: Grafična predstavitev scenarija 10 – razvoj produktov	36
Slika 8: Grafična predstavitev scenarija 12 – nižji strošek in scenarija 13 – višji strošek – odgovori študentov	37
Slika 9: Grafična predstavitev scenarija 12 – nižji strošek in scenarija 13 – višji strošek – odgovori računovodij.....	37
Slika 10: Grafični prikaz celotne pojasnjene variance	42

UVOD

V želji, da bi uskladili interese lastnikov z interesi managerjev, je veliko lastnikov podjetij v pogodbe z managerji vključilo klavzulo o uspešnosti (Ronen & Yaari, 2010, str. 70). Uspešnost podjetja se v pogodbah običajno meri z višino dobička oziroma z iz njega izpeljanimi merami uspešnosti (Ronen & Yaari, 2010, str. 70). Višji kot je dobiček podjetja, višja je managerjeva nagrada. V večini primerov se je omenjeni način nagrajevanja managerjev izkazal za izjemno uspešnega, v nekaterih primerih pa so managerji v želji po čim višji nagradi uporabljali različne metode manipulacije dobička, kreativnega računovodstva in uravnavanja dobičkov (Ya-Ping, 2005, str. 33).

Uravnavanje dobičkov (angl. *earnings management*) je pojem, s katerim se srečujemo v računovodski literaturi. To je področje računovodstva, ki še posebej skrbi vlagatelje in zakonodajne organe ter računovodsko skupnost (Fischer & Rosenzweig, 1995, str. 434). Če je uporabljen na napačen način, lahko dolgoročno škoduje podjetju.

Raziskave, izvedene do zdaj, so pokazale, da se percepcija uravnavanja dobičkov kot etičnega oziroma neetičnega delovanja razlikuje med študenti ter med poklicnimi računovodjami. Prvi ta dejanja vidijo kot bolj etična, medtem ko so računovodje na tem področju strožji. Prav tako se percepcija etičnosti razlikuje glede na to, kako visok je uravnavani znesek in katera izmed metod uravnavanja dobičkov je uporabljena (računovodske metode ali poslovne odločitve) (Fischer & Rosenzweig, 1995, str. 436–439). Omenjene študije so bile izvedene predvsem v Združenih državah Amerike (v nadaljevanju ZDA), v Sloveniji pa je etična percepcija uravnavanja dobičkov še neznana in to želim z magistrskim delom spremeniti. Osredotočila sem se predvsem na uravnavanje dobičkov in na tanko mejo med etičnostjo in neetičnostjo na tem področju.

Namen magistrskega dela je prispevati k raziskavam na področju uravnavanja dobička in k raziskavam na področju računovodske etike, ki se nanašajo na uravnavanje dobičkov. Izsledki bodo uporabni za izobraževalni sektor, saj bodo predstavili stanje na področju etičnih nazorov študentov računovodstva dodiplomskega študijskega programa glede uravnavanja dobičkov, in za regulatorje, saj bodo predstavili stanje etičnih nazorov računovodij glede uravnavanja dobičkov.

Cilj magistrskega dela je ugotoviti, ali imajo različne skupine respondentov različne etične nazore glede uravnavanja dobičkov. Izvedeti želim, ali se zaznana stopnja etičnosti študentov in računovodij zaradi izkušenj v praksi spreminja glede uravnavanja dobičkov s pomočjo računovodskih metod ali s pomočjo poslovnih odločitev.

Metodološko prva dva dela magistrskega dela predstavljata pregled sekundarnih virov: strokovne literature, člankov in raziskav, ki se nanašajo na področje etike in uravnavanja dobičkov. V tretjem delu je predstavljena uporabljena raziskovalna metoda. Primarni vir je

anketni vprašalnik. V njem je predstavljenih trinajst različnih scenarijev uravnavanja dobičkov, anketiranci pa so na Likertovi lestvici izbrali, kako etičen oziroma neetičen se jim zdi posamezen scenarij. Anketiranci so študentje tretjih letnikov dodiplomskega študija Ekonomske fakultete v Ljubljani smeri računovodstvo in revizija ter certificirani poklicni računovodje. Omenjeni skupini sem si izbrala, ker me je zanimalo, ali se etična percepcija posameznikov razlikuje glede na to, ali so anketiranci z metodami uravnavanja dobičkov seznanjeni zgolj s teoretičnega vidika ali so jih spoznali tudi v praksi.

Z anketo pridobljene odgovore sem primerjala po obeh skupinah anketirancev. Izračunala sem aritmetične sredine spremenljivk in naredila primerjavo med skupinama. S faktorsko analizo sem zmanjšala število spremenljivk, pri čemer sem ohranila osnovno delitev spremenljivk na tiste, ki vključujejo spremembo računovodskih metod, in na tiste, ki vključujejo uporabo poslovnih odločitev. Izračunala sem aritmetične sredine posameznih faktorjev in zanje naredila primerjavo med skupinama anketirancev. Z analizo sem želela ugotoviti, ali obstajajo razlike v etični percepciji uravnavanja dobičkov med študenti in poklicnimi računovodjami. Preverjala sem naslednji hipotezi:

H1: Uravnavanje dobičkov z uporabo računovodskih metod se zdi računovodjam bolj etično sporno kot študentom.

H2: Uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev se zdi računovodjam manj etično sporno kot študentom.

Magistrsko delo je sestavljeno iz treh delov. V prvem delu je predstavljen pojem uravnavanja dobičkov, njegove definicije, metode ter primeri uporabe. Drug del je namenjen opredelitvi etike, predstavitvi etičnih kodeksov, po katerih se ravna računovodje, in prikazu pomembnosti etike za računovodski poklic. V tem delu sem povezala uravnavanje dobičkov z etiko. Narejen je pregled literature s tega področja in predstavljena so pomembnejša dela. V tretjem delu sem predstavila empirično študijo. Opisala sem anketni vprašalnik, na katerem temelji empirični del magistrskega dela. Prikazane so hipoteze, vzorec in omejitve naše raziskave. Sledi sklep, v katerem sem podrobneje predstavila svoje ugotovitve.

1 URAVNAVANJE DOBIČKA

1.1 Opredelitev uravnavanja dobička

Uravnavanje dobičkov je pojem, s katerim se srečujemo v računovodski literaturi. Gre za področje računovodstva, ki še posebej skrbi vlagatelje, zakonodajne organe ter računovodsko skupnost (Fischer & Rosenzweig, 1995, str. 434). Če je namreč uporabljen na napačen način, lahko dolgoročno škoduje podjetju. Povečano zavedanje o obstoju uravnavanja dobičkov promovira njegovo identifikacijo in obravnavo ter povečuje zaupanje uporabnikov računovodskih izkazov v računovodski sistem (Duncan, 2001, str. 32).

Preden začnem s spoznavanjem uravnavanja dobičkov in njegovih definicij, bom na kratko opredelila, kaj je dobiček in kako je mogoče nanj vplivati. To mi bo pomagalo pri nadaljnjem razumevanju uravnavanja dobičkov.

Dobiček je običajno opredeljen kot temeljni cilj delovanja podjetja (Kramar, 2008, str. 3). Pogosto je upoštevan kot edini kazalnik finančne uspešnosti podjetja, čeprav bi bil v nekaterih industrijah kot pokazatelj uspešnosti poslovanja primeren tudi kak drug kazalnik (Ronen & Yaari, 2010, str. 5). V splošnem dobiček definiramo kot razliko med celotnimi prihodki in celotnimi odhodki določenega podjetja v določenem koledarskem letu (Hočevar, Čadež & Novak, 2012, str. 57). Zaradi svoje pomembnosti je dobiček možna tarča manipulacij.

Manipulacija dobičkov se nanaša na namerno dejanje managerja, s katero želi poročane dobičke dvigniti na želeno raven (Ya-Ping, 2005, str. 33). V splošnem se manipulacija dobičkov deli na uravnavanje dobičkov in na goljufije, vezane na dobiček. Uravnavanje dobičkov se nanaša na diskretno manipulacijo dobičkov, ki poteka v okviru računovodskih standardov in korporacijskih zakonov. Zanj je značilno, da nima večjega negativnega vpliva na pričakovano vrednost podjetja. Goljufije, vezane na dobiček, se nanašajo na uporabo manipulacije dobičkov na način, ki ni v skladu z obstoječimi računovodskimi standardi ali s korporacijskimi zakoni. Zanje je značilno, da znižujejo pričakovano vrednost podjetja (Ya-Ping, 2005, str. 33). Zgolj tanka meja loči uravnavanje dobičkov in goljufije, vezane na dobiček (Brown, 1999, str. 63).

Kljub pomembnosti uravnavanja dobičkov in pogosti uporabi tega pojma v literaturi pa enotna definicija zanj še vedno ne obstaja. Seznanili se bomo z nekaj definicijami, ki se v literaturi pojavljajo najpogosteje.

Najprej bomo omenili definicijo uravnavanja dobička, kot sta jo opredelila Healy in Wahlen (1999, str. 368). Do uravnavanja dobička pride, ko manager oblikuje knjigovodske transakcije tako, da s tem vpliva na računovodske izkaze z namenom, da bi, ali zavedel nekatere deležnike glede ekonomskega delovanja podjetja ali da bi vplival na s pogodbo določene končne rezultate, ki so odvisni od poročanih računovodskih števil.

Brown (1999, str. 5) trdi, da je uravnavanje dobička proces izvajanja namernih dejanj znotraj meja računovodskih standardov, katerih namen je pripeljati poročane dobičke na želeno raven.

Goel in Thakor (2003, str. 151) opisujeta uravnavanje dobičkov kot manipulacijo poročanih dobičkov tako, da v opazovanem trenutku ne predstavljajo dejanskega ekonomskega dobička podjetja.

V literaturi pogosto zasledimo definicijo uravnavanja dobička, kot jo je definiral Levitt, bivši predsednik Security Exchange Commission (v nadaljevanju SEC) iz ZDA. Njegova definicija pravi, da pod uravnavanje dobička sodijo prakse, s katerimi poročani dobički prikazujejo želje managementa namesto dejanskega finančnega poslovanja podjetja (Duncan, 2001, str. 33).

Ronen in Yaari (2010, str. 25) uravnavanje dobička delita na različne kategorije: koristno oziroma belo, nevtralno oziroma sivo in škodljivo oziroma črno. Kadar se uravnavanje dobička pri sporočanju managerjevih zasebnih informacij o prihodnjih denarnih tokovih poslužuje prednosti fleksibilnosti in izbire računovodske obravnave, gre za belo uravnavanje dobička. Uravnavanje dobička je definirano kot sivo, ko management izbere računovodsko obravnavo, ki je ali oportunistična (maksimiziranje koristi samo za management) ali ekonomsko učinkovita. O črnem uravnavanju dobička je govora, kadar se za uravnavanje dobička pri poročanju uporabljajo razni triki za napačno predstavitev ali za zmanjšanje transparentnosti računovodskih izkazov.

Definicija uravnavanja dobička, uporabljena v članku Fischerja in Rosenzweiga (1995, str. 434), pravi, da je uravnavanje dobička pojem, ki se nanaša na dejanja managerja, ki služijo zvišanju (znižanju) trenutnih poročanih dobičkov poslovne enote, za katero je odgovoren manager, brez ustvarjanja pripadajočega zvišanja (znižanja) v dolgoročni ekonomski dobičkonosnosti te enote.

Obstaja še veliko drugih definicij uravnavanja dobička, a za namene magistrskega dela je najpomembnejša pravkar omenjena. Z njo bomo tudi zaključili naštevanje definicij uravnavanja dobička in se posvetili dejavnikom uravnavanja dobička.

1.2 Dejavniki uravnavanja dobička

Študije kažejo, da lahko pritiski na dobičke vodijo do znižanja kakovosti računovodskih izkazov (Duncan, 2001, str. 32). Pritiski na dobičke so posledica številnih dejavnikov, kot so: zunanji dejavniki, pogoji in programi znotraj podjetja ter različni osebni dejavniki (Duncan, 2001, str. 33). V nadaljevanju bomo podrobneje predstavili posamezno skupino dejavnikov.

Zunanji dejavniki

V splošnem lahko rečemo, da do uravnavanja dobička prihaja zaradi dveh zunanjih dejavnikov (Slapničar, 2002, str. 24):

1. neučinkoviti kapitalski trgi in
2. asimetrija informacij med lastniki in upravo.

Slapničarjeva (2002, str. 24) ugotavlja, da do pojava uravnavanja dobička ne bi prihajalo, če bi bil trg kapitala popolnoma učinkovit, saj bi trg kapitala pravilno ovrednotil poslovanje in tako uravnavanje dobička ne bi prinašalo koristi. Prav tako do uravnavanja dobička ne bi prihajalo, če informacijska asimetrija med upravo in lastniki ne bi obstajala (Slapničar, 2002, str. 25).

Duncan (2001, str. 34) pa omenja naslednje zunanje dejavnike:

- Napovedi analitikov. Če podjetje več zaporednih obdobj ne doseže ocen, ki so jih napovedali analitiki, obstaja visoka verjetnost, da bo vrednost delnice podjetja na trgu padla. To lahko vodi do odpustitve generalnega ali finančnega direktorja. Da se predstavljen scenarij ne bi zgodil, ostaja možnost, da bi v podjetju uporabili katere izmed metod uravnavanja dobička.
- Dostop do bonitetnih trgov. Veliko podjetij je pri optimiziranju donosov delničarjev odvisnih od finančnih vzvodov. Bonitetne agencije uporabljajo pri svojem delu veliko istih informacij kot finančni analitiki. Le tako lahko zagotovijo kredibilnost uporabljenih podatkov. Že majhen padec v dobičkih ali negativna pričakovanja o obetih podjetja lahko povzročijo znižanje bonitetne ocene podjetja, kar bi se odražalo v povišanju stroška kapitala podjetja in znižanju možnosti za izdajo novih vrednostnih papirjev.
- Konkurenca. Podjetja, ki nastopajo v panogah z visoko konkurenco, bi lahko imela željo po vzdrževanju določenih prihodkov in tržnega deleža.
- Pogodbene obveznosti. Številne kreditne in druge pogodbe vsebujejo zaveze o vzdrževanju določenih stopenj dobička, dolga ali drugih kazalnikov.
- Hitra rast vrednosti delnice podjetja. Le-ta spodbuja pričakovanja investitorjev in povečuje pritisk na podjetje, da bi bila ta pričakovanja tudi dosežena.
- Nove finančne transakcije. Izvedeni finančni instrumenti v računovodskem obravnavanju puščajo prostor za odstopanja.

Kultura podjetja

Naslednji dejavniki, ki jih omenja Duncan (2001, str. 35-36), se nanašajo na kulturo podjetja. Ti dejavniki so:

- privlačnost združitve – le-ta je večja, če je podjetje finančno uspešno;
- osredotočanje na kratkoročno delovanje in zanemarjanje dolgoročnih ciljev podjetja;
- nerealni poslovni načrti in nerealen proračun;
- zahteve nadrejenih ob koncu obdobja;
- izjemen dobiček, ki mu sledi strah pred manjšim dobičkom;
- prikrievanje nezakonitih transakcij – podjetja se bojijo predvsem izgube ugleda.

Osebni dejavniki

Med osebne dejavnike uvrščamo (Duncan, 2001, str. 36):

- individualne bonuse;
- napredovanja;
- ohranitev zaposlitve – slabše finančno delovanje podjetja lahko vodi do odpustitve managerja;
- »rešitelj« ali »specialist za preobrate« – posamezniki so lahko motivirani za uravnavanje dobičkov, da bi bili v očeh drugih videti kot »rešitelji« ali »specialisti za preobrate«;
- nizko spoštovanje do revizorjev – mnogi managerji menijo, da je možnost, da revizor odkrije uravnavanje dobičkov, majhna.

Managerji in lastniki imajo različne razloge za uravnavanje poročanih dobičkov. Ti razlogi so lahko želja po prikritju dejanskega delovanja podjetja ali želja po prikritju svojih osebnih interesov pred zunanjimi opazovalci (Leuz, Nanda & Wysocki, 2003, str. 506). Med osebne interese sodijo različne nagrade managementu. Podrobneje so predstavljene v nadaljevanju.

Nagrajevanje managementa

Nagrajevanje managementa se nanaša predvsem na plačo, ki je v večini primerov sestavljena iz stalnega in spremenljivega dela. Spremenljivi del plače običajno določi uprava v sodelovanju z bodočim generalnim direktorjem, sestavljen pa je lahko iz naslednjih elementov (Ronen & Yaari, 2010, str. 70):

- povišanje plače,
- gotovina in delnice podjetja (na kratek rok),
- dolgoročni dodatki k plači,
- možnost pridobitve delniške opcije ali pravice do izplačila bonusa v višini povečanja vrednosti delnic podjetja v določenem obdobju,
- možnost pridobitve bonusa glede na uspešnost posameznih enot podjetja in
- možnost pridobitve prednostnih delnic.

Izplačilo denarja, delnic ali opcij je pogosto vezano na kazalnike uspešnosti, ki vključujejo donose delnic in dobičke (Healy, 1985, str. 87). Poznamo naslednje glavne kazalnike uspešnosti, ki so neposredno vezani na dobičke in na komponente dobičkov (Ronen & Yaari, 2010, str. 71):

- donos na sredstva in donos na kapital (angl. *return on equity* – ROE in angl. *return on assets* – ROA),
- prihodki od prodaje,

- neto čisti dobički iz naslova obresti,
- uravnotežen indeks ocen, sestavljen iz mnogih kazalnikov,
- dodana ekonomska vrednost (angl. *economic value added* – EVA).

Finančna korist generalnega direktorja je vezana na dobiček, zato ima le-ta močno spodbudo, da deluje na način, ki bo podjetju prinesel čim višji dobiček (Ronen & Yaari, 2010, str. 73). Dobiček je prikazan v računovodskih izkazih podjetja, nanj pa je mogoče vplivati tudi s pomočjo uporabe različnih računovodskih metod (Ronen & Yaari, 2010, str. 73). Le-te bodo predstavljene v nadaljevanju, pred tem pa bomo spoznali še en pomemben dejavnik uravnavanja dobička.

Politični stroški

Poleg predstavljenih dejavnikov Slapničarjeva (2001, str. 57) omenja še enega, ki vpliva na uravnavanje dobička, in sicer govori o političnih stroških. Velika podjetja so v primerjavi z manjšimi pogosteje pod drobnogledom javnosti oziroma države. Posledica je uvedba različnih davkov, okoljevarstvenih predpisov, zaščite potrošnikov ipd., ki zmanjšujejo dobiček in denarni tok podjetja. Gre za redistribucijo premoženja preko političnega procesa. In ti pritiski pogosto vplivajo na to, da se poslovodstvo podjetja trudi zmanjšati dobičke, da bi se izognil dodatnim, t.i. političnim stroškom (Slapničar, 2001, str. 57).

S tem zaključujem pregled dejavnikov, ki vplivajo na uravnavanje dobička, in se posvečam metodam uravnavanja dobička.

1.3 Metode uravnavanja dobička

Dobiček je mogoče uravnavati na različne načine. Poznavanje teh načinov lahko koristi različnim osebam (Nelson, Elliott & Tarpley, 2003, str. 18):

- regulatorjem in zakonodajnim organom pri identificiranju področij, na katerih je potrebna sprememba v zakonodaji;
- revizorjem pri ocenjevanju in poročanju kakovosti dobičkov njihovih strank in pri poučevanju novincev na področju revizije o uravnavanju dobička;
- generalnim direktorjem, finančnim direktorjem, revizijski komisiji in investitorjem, da se osredotočijo na področja računovodskih izkazov, kjer bi morali biti bolj skeptični,
- managerjem in revizijski komisiji pri oblikovanju pričakovanj, katere dele računovodskih izkazov bodo investitorji obravnavali skeptično;
- profesorjem pri poučevanju študentov o uravnavanju dobička in
- raziskovalcem pri osredotočanju njihovih analiz na področja, kjer je uravnavanje dobička še posebej prisotno.

V literaturi zasledimo različne pristope za odkrivanje uravnavanja dobičkov. Avtorji so raziskovali predvsem posledice uravnavanja dobičkov in spremljali, kako se nanj odzove trg kapitala, saj uravnavanja dobičkov kot takega ni lahko opazovati.

Tako so Teoh, Wong in Rao (1998, str. 90) v svoji raziskavi odkrili, da se pri 62 % podjetij, ki prvič kotirajo na borzi, prvo leto precej poviša postavka »nepričakovani prihodki« v računovodskih izkazih. Avtorji so upoštevali dejstvo, da se v 50 % podjetij dejansko pojavijo nepričakovani prihodki in zaključili z oceno, da se približno 12 % podjetij, ki na borzi kotirajo prvo leto, pri poročanju računovodskih izkazov poslužuje uravnavanja dobička.

Dechow, Sloan in Sweeney (1996, str. 27) so ugotovili, da je podjetjem, ki jih je zaradi uravnavanja dobička preiskoval SEC, po razglasitvi, da je podjetje uravnavalo dobičke, padla vrednost delnice za 9 %.

Beneish (1997, str. 300) je ob opazovanju vzorca podjetij, ki so kršila ameriške računovodske standarde (angl. *Generally Accepted Accounting Principles - GAAP*), spoznal, da jih je trg kaznoval z značilno stopnjo neobičajnega negativnega donosa v obdobju dveh let po kršitvi računovodskih standardov.

Po poročanju Sloana (1996, str. 311) so prihodnji neobičajni donosi delnic negativni za podjetja, katerih dobički vključujejo visoke aktivne časovne razmejitev, in pozitivni za podjetja, ki imajo aktivne časovne razmejitev na nizki ravni.

Raziskave dokazujejo, da analitiki pri ocenjevanju vrednosti navadne delnice podjetja morda ne zaznajo uravnavanja dobička v celoti, a ga prepoznajo ob opazovanju stanj in gibanj uravnanih postavk v računovodskih izkazih (Healy & Wahlen, 1999, str. 374). Iz študij je torej razvidno, da uravnavanje dobička obstaja in da se trg nanj odziva na pozitiven ali negativen način.

Goel in Thakor (2003, str. 152) sta odkrila, da podjetja uravnavajo dobičke tako z zviševanjem kot tudi z zniževanjem poročanih dobičkov. V obdobjih, ko so dobički nižji od ciljnih, jih z eno izmed metod uravnavanja povišajo, v obdobju, ko so višji od ciljnih, pa jih znižajo oziroma prenesejo v naslednje obdobje in si tako zagotovijo lažje doseganje ciljnih dobičkov v naslednjem obdobju.

Ronen in Yaari (2010, str. 135) ugotavljata, da računovodski podatki nimajo nobene prave vrednosti, če jih ne primerjamo s katerim izmed meril. Podjetja imajo motivacijo, da uravnavajo dobičke z namenom preseganja teh meril. Pogosta merila so ničelni dobički in pričakovane spremembe v dobičkih med primerjalnimi obdobji.

Dejstvo je, da se ničelni dobički vse bolj kažejo kot zeleno merilo (Ronen & Yaari, 2010, str. 135). Številni avtorji so raziskovali vzroke za to in prišli do različnih spoznanj. Durtschi

in Easton (2005, str. 559) sta ta pojav utemeljila z dejstvom, da so se modeli ocenjevanja izgub in dobičkov spremenili. Na drugi strani se je Xue (2003, str. 27) v svoji študiji bolj osredotočil na doseganje mejne točke. Xue (2003, str. 28) tako opaža, da je premagovanje mejne točke drago, saj je pogosto dosežena s povečevanjem aktivnih časovnih razmejitev v enem obdobju, kar se odraža kot zmanjšanje prilagodljivosti in verjetnosti doseganja mejne točke v drugem obdobju. Vendar pa podjetje in trg komunicirata o uspešnosti podjetja ravno preko te mejne točke. Uspešna podjetja jo presežejo, neuspešna podjetja pa ne. Trgu je ta igra signaliziranja znana, zato nagradi podjetja, ki mejno točko rahlo presežejo in kaznuje podjetja, ki jo rahlo zgrešijo. In zato je doseganje ničelnih dobičkov za podjetje vseeno boljše, kot da jih ne dosežejo.

Znano je tudi dejstvo, da se podjetja želijo izogniti poročanju nižjih dobičkov v določenem obdobju glede na isto obdobje lani (Barua, Legoria & Moffit, 2006, str. 654). Razlog je podoben kot pri doseganju ničelnih dobičkov: trg nagradi podjetja, ki dosežejo mejno točko (Ronen & Yaari, 2010, str. 137). Kazalnik, ki se pogosto uporablja za odkrivanje uravnavanja dobičkov, je spremljanje nabav in prodaj delnic t. i. short sellerjev. Gre za udeležence, ki delujejo na delniškem trgu in se ukvarjajo s prodajo in nakupom delnic. Delnico podjetja kupijo, ko je njena vrednost na trgu nizka, in jo prodajo, ko je njena vrednost visoka. Običajno imajo na voljo dodatne notranje informacije, ki jim pomagajo pri odločitvi o tem, kdaj prodati, oziroma kupiti delnico določenega podjetja (What is `short selling`, 2016). Omenjene podatke so v svoji študiji, izdelani za potrebe SEC-a, uporabili Fang, Huang in Karpoff (2016, str. 1253), ki so s pomočjo indeksa Russell 3000 izbrali reprezentativen vzorec delnic. Indeks Russell 3000 je tehtan indeks kapitala, katerega avtor je Russell Investment Group. Cilj skupine je, da bi indeks Russell 3000 postal osnova za celoten trg delnic v ZDA. Indeks vključuje delnice tri tisočih največjih ameriških podjetij, ki kotirajo na trgu (Definition of `Russell 3000 Index`, 2016). Izbran vzorec podjetij so opazovali, da bi odkrili pojav t. i. short sellinga. Podjetja so bila obveščena, da so del raziskave in v tem obdobju so se v vzorčnih podjetjih znižale diskrecijske aktivne razmejitve, po koncu programa pa so se omenjene postavke vrnila na prvotno raven. Po zaključku programa se je povečala možnost odkritja prevar v vzorčnih podjetjih in odkritja uravnavanja dobičkov. Avtorji so prišli z opazovanjem podjetij iz izbranega vzorca do sklepa, da je uravnavanje dobičkov mogoče opaziti z opazovanjem nakupov in prodaj delnic t. i. short sellerjev.

Dejanja managerja, ki služijo zvišanju oziroma znižanju trenutnih poročanih dobičkov poslovne enote, za katero je odgovoren manager, brez ustvarjanja pripadajočega zvišanja oziroma znižanja v dolgoročni ekonomski dobičkonosnosti te enote, lahko razvrstimo na dve vrsti (Fischer & Rosenzweig, 1995, str. 434):

- tista, ki vključujejo spreminjanje računovodskih metod in
- tista, ki vključujejo poslovne odločitve.

1.3.1 Računovodske metode

Pri uravnavanju dobičkov s pomočjo računovodskih metod managerji uporabljajo različne pristope. Fischer in Rosenzweig (1995, str. 434) kot tipičen primer navajata prilagoditev velikosti rezerv in posledično spreminjanje poročanega čistega dobička, medtem ko Brown (1999, str. 62) omenja dva pogosta računovodska pristopa:

1. Izbira načina poročanja. Avtor kot primer navaja, da se najemi in korporativni prevzemi poročajo na različne načine, odvisno od tega, kako so strukturirane transakcije. Dodatno kot primer dodaja še, da lahko podjetja izberejo različne predpostavke o denarnih tokovih zalog in različne metode in časovna razdobja za deprecijacijo zgradb, opreme in nepremičnin.
2. Subjektivna presoja in izbira načina uvedbe izbranega načina poročanja. Primer je, da ocenjevanje izgub iz naslova kreditov pri komercialnih bankah vključuje visoko stopnjo subjektivnosti. Prav tako so ocene, potrebne za uvedbo določenega pravila poročanja, predmet različnih interpretacij in se s časom pogosto spreminjajo.

Poleg zgoraj navedenih metod Godfrey in Jones (1999, str. 232) omenjata klasifikacijo posameznih postavk v računovodskih izkazih pod ali nad linijo poslovnih dobičkov z namenom, da se ločijo različne vrste dobičkov. Med drugim opažata ločitev dobičkov iz večletnih operacij od dobičkov, ki so plod operacij krajšega časovnega obsega.

Lee, Petroni in Shen (2006, str. 658) so odkrili, da je dobičke mogoče uravnavati tudi tako, da je vseobsegajoči donos prikazan na izkazu gibanja kapitala namesto na izkazu finančnega izida.

Dechow, Sloan in Sweeney (1996, str. 9) so ob opazovanju popravljenih izkazov in primerov izvršb s strani ameriškega SEC-a opazili, da je priznavanje prihodkov največja samostojna postavka, ki je predmet uravnavanja dobička.

Dechow, Hutton, Kim in Sloan (2012, str. 275) so ugotovili, da se uravnavanje dobičkov pogosto izvaja preko aktivnih časovnih razmejitev. V skladu s standardi morajo biti knjižbe, ki se nanašajo na aktivne časovne razmejitve iz enega obdobja, razveljavljene v drugem obdobju. Raziskava je pokazala, da lahko morebitni dvomi raziskovalca o pravilni razveljavitvi teh knjižb izboljšajo odkrivanje uravnavanja dobičkov za okoli 40 %.

Poleg zgoraj omenjenih so nekateri najpogostejši primeri uravnavanja dobička s pomočjo računovodskih metod tudi (Nelson et al., 2003, str. 23–24):

- visoke rezervacije za izgube, vezane na dana posojila, ki pa niso nujno podprta z dejstvi in okoliščinami,

- nepripravljenost odpisati del vrednosti neposlovnih sredstev ali obratno, neupravičeno odpisati del vrednosti neposlovnih sredstev,
- pospešena stopnja deprecije stalnih sredstev v obdobju visokih dobičkov, pri čemer se preceni strošek deprecije in podceni vrednost stalnega sredstva,
- premik načrtovanih izdatkov iz enega obdobja v drugega, če so dejanski stroški pod načrtovanimi, in obratno, če so dejanski stroški nad načrtovanimi.

Poleg uravnavanja dobičkov s pomočjo računovodskih metod se managerji lahko poslužujejo tudi uravnavanja dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev.

1.3.2 Metode poslovnih odločitev

Kot metodo uravnavanja dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev Zang (2012, str. 675) omenja uravnavanje dobičkov preko dejanske proizvodnje in z naložbenimi odločitvami, kot je zmanjševanje stroškov raziskav in razvoja ter vplivanje na stroške prodaje in na administrativne stroške. Na prihodke in posledično na dobičke se med drugim lahko vpliva na naslednje načine (Ronen & Yaari, 2010, str. 34):

- beleženje pogojne prodaje s pravico vrnitve kot prodaje.
- »channel stuffing« – gre za primer prestrukturiranja transakcij. Da bi povečalo prodajo, podjetje strankam nudi visoke popuste, da bi prepričali stranke v zgodnje nakupe. S tem managerji pritegnejo del prodaje iz prihajajočega obdobja v sedanjega.
- »bill-and-hold« transakcije – gre za navidezne transakcije, saj se ne zgodi nič drugega, razen, da se zabeleži izdan račun. Prodajalec ima blago še vedno v svoji lasti, od kupca pa se ne pričakuje, da bo račun plačal.
- kršenje četrletnih presečnih pravil – nanaša se na primere priznavanja prihodkov pred obdobjem, v katerem so zasluženi. Primer je beleženje prihodkov vnaprej, pred dejansko izdajo blaga kupcu.

Fischer in Rosenzweig (1995, str. 434) sta kot značilen primer uravnavanja dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev navedla ponujanje posebnih pogojev strankam ob koncu leta, da bi pritegnili del prodaje iz prihodnjega leta v tekočega.

Brown (1999, str. 62) omenja, da se prodaja sredstev lahko konča z dobičkom ali z izgubo, odvisno od knjigovodske in prodajne vrednosti sredstva, datum prodaje pa je prestavljiv. In ravno s tem management nadzoruje obdobje, v katerem bodo poročani dobički ali izgube, ki so nastali pri prodaji.

Najpogostejši primeri uravnavanja dobička s pomočjo poslovnih odločitev so:

- povečana proizvodnja ob koncu kvartala (Christensen, Huffman & Lewis-Western, 2016, str. 4),

- nenormalni prihodki ob koncu kvartala (Christensen et al., 2016, str. 4),
- denarni tok, nižji od pričakovanega (Christensen et al., 2016, str. 4),
- nenormalni diskrecijski stroški (Christensen et al., 2016, str. 4),
- zavračanje novih naročil proti koncu kvartala, ker so bili ciljni prihodki že doseženi (Ronen & Yaari, 2010, str. 34),
- zadrževanje pri povzročanju dodatnih trženjskih ali administrativnih stroškov, da dejanski odhodki ne presežejo načrtovanih (Ronen & Yaari, 2010, str. 34),
- dajanje visokih popustov strankam z namenom, da bi se odločile za predčasne nakupe (Ronen & Yaari, 2010, str. 34).

1.4 Vplivi uravnavanja dobička

Če izhajamo iz definicije uravnavanja dobička, kot jo predstavljata Ronen in Yaari (2010, str. 25), lahko uravnavanje dobička delimo na koristno oziroma belo, na nevtrarno oziroma sivo in na škodljivo oziroma črno. O koristnem uravnavanju dobička govorimo, kadar signalizira dolgoročno vrednost podjetja, o nevtralnem, kadar razkriva resnično kratkoročno poslovanje in o škodljivem, kadar zakrije kratkoročno ali dolgoročno vrednost podjetja (Ronen & Yaari, 2010, str. 25). Uravnavanje dobička ima torej lahko tako negativne kot pozitivne vplive na kratkoročno ali dolgoročno poslovanje podjetja.

1.4.1 Negativni vplivi uravnavanja dobička

Uravnavanje dobička je obravnavano kot negativno, kadar predstavlja izkrivljeno sliko računovodskih izkazov (Demski, 2003, str. 65). Moč managementa, da uravnava stopnjo in trend poročanih dobičkov, je pri tem še posebej problematična. Dodatno težavo povzroča tudi dejstvo, da dodane ekonomske vrednosti ni možno opazovati, meriti in sporočiti natančno ter zanesljivo. Posledica tega so različne možnosti, sodbe in ocene pri upoštevanju računovodskih standardov. In večja je možnost izbire, več možnosti imajo managerji, da uravnavajo – nekateri bi rekli celo manipulirajo – poročane dobičke v svojo korist (Brown, 1999, str. 61).

Ya-Ping (2006, str. 53) omenja tri negativne lastnosti, ki so pogosto del predstave o uravnavanju dobička, in sicer:

1. uravnavanje dobička se pogosto enači z goljufijo,
2. uravnavanje dobička nakazuje pomanjkanje resnicoljubnosti in neetična dejanja ter
3. uravnavanje dobička ima učinek redistribucije med vključenimi strankami, kot je na primer to, da imajo managerji korist na račun delničarjev.

Poleg negativnih vplivov ima uravnavanje dobička lahko tudi pozitivne vplive na delovanje podjetja.

1.4.2 Pozitivni vplivi uravnavanja dobička

Veliko avtorjev zagovarja dejstvo, da ima uravnavanje dobička lahko tudi pozitiven vpliv na kratkoročno ali dolgoročno delovanje podjetja.

Po mnenju Ronena in Yaarija (2010, str. 29) je lahko uravnavanje dobičkov cenjeno, kadar z odstranitvijo nepomembnih podatkov v poročilu dejanskih kratkoročnih dobičkov poudari vrednostno pomembne informacije, ki se navezujejo na prihodnost. Gul, Leung in Srinidhi (2000, str. 10) so odkrili, da managerji v podjetjih z večjimi naložbenimi priložnostmi uporabljajo uravnavanje dobička, da signalizirajo potencialnim investitorjem prihodnje priložnosti za rast. Jiraporn, Miller, Yoon in Kim (2008, str. 624) pa so s pomočjo empirične raziskave agentskih stroškov pokazali, da je med uravnavanjem dobička in vrednostjo podjetja pozitivna povezava.

Med avtorji, ki zagovarjajo dejstvo, da uravnavanje dobička ni škodljivo, pa je treba omeniti tudi Ya-Ping, ki svoje mnenje utemeljuje s petimi argumenti (Ya-Ping, 2006, str. 54):

1. Resničnost poročanih podatkov je relativen pojem. Avtorica meni, da računovodski izkazi nikoli ne morejo prikazati 100 % resnične slike ekonomskega delovanja podjetja ali njegove dejanske vrednosti, saj računovodski standardi že sami po sebi vključujejo subjektivno sodbo.
2. Uravnavanje dobička ni prevara, saj ni v nasprotju z zakonom, prav tako ni kazensko preganjano.
3. Uravnavanje dobička ne prikazuje vrednosti podjetja v napačni luči. S tem, ko v določenem obdobju zniža dobičke, si gradi vrednost, ki je skrita v zalogah, dohodkih od prodaje, stroških, namenjenih raziskavam in razvoju, in v drugih postavkah računovodskih izkazov. V obdobju, ko želi dobičke dvigniti na zeleno raven, zgolj prestavi dobičke iz skritih rezerv. Kratkoročno je dejanska vrednost podjetja torej res lahko nerealna, a na dolgi rok se te razlike odpravijo.
4. Prenos premoženja zaradi uravnavanja dobička je opravičljiv. Kadar managerji v želji, da bi dosegali finančne zaveze, prestavijo del dobička iz skritih rezerv, pride do t. i. »win-win« situacije – zaradi tega so na boljšem tako managerji kot delničarji, ker se zaradi maksimizacije možnosti za doseganje finančnih zavez, maksimizira tudi večkratnik donosa naložb.
5. Uravnavanje dobička dodaja vrednost podjetju. Gledano iz drugega zornega kota, uravnavanje dobička privablja ugodno financiranje, ohranja visoke cene delnic, se izogne političnim in delavskim pogajalskim stroškom in maksimizira davčne odhodke.

V literaturi torej lahko najdemo tako argumente v prid uravnavanju dobička kot tiste, ki govorijo proti njemu. Kako ga obravnava posameznik, je odvisno od njegovega subjektivnega mnenja. Na posameznikovo mnenje med drugim vpliva tudi njegovo videnje dejanj oziroma odločitev kot etičnih oziroma neetičnih (Hartel, Ashkanasy & Zerbe, 2009,

str. 112). Področju etike se bomo podrobneje posvetili v drugem delu magistrskega dela. Pred tem pa se bomo seznanili še z uravnavanjem dobička v Sloveniji.

1.5 Uravnavanje dobička v Sloveniji

Od leta 2004, ko je Slovenija postala del Evropske unije, veljajo zanjo enaki računovodski standardi kot za vse ostale države članice (Slovenia in the EU, 2016; Burgstahler, Hail & Leuz, 2006, str. 984). Ker so kakovostni računovodski standardi videni kot eden najpomembnejših dejavnikov za kakovostno računovodsko poročanje (Levitt, 1998, str. 80), se je EU osredotočila na zmanjšanje razlik med računovodskimi standardi držav članic oziroma na uvedbo enotnih računovodskih standardov, kjer je to smiselno in možno (Van Hulle v Burgstahler et al., 2006, str. 984). Aplikacija standardov pri pripravi računovodskih izkazov pa kljub poenotenju še vedno zahteva določeno profesionalno sodbo in podrejene meritve, ki pogosto temeljijo na privatnih informacijah (Burgstahler et al., 2006, str. 984).

Slapničarjeva (2001, str. 230) je predstavila dva pogoja, ki vplivata na pripravo računovodskih izkazov:

1. vzpostavljeno pogodbeno razmerje, v katerem je materialna korist članov uprave odvisna od računovodskih informacij in
2. asimetrija informacij med upravo in lastniki.

Oba pogoja je nadalje raziskala in prilagodila glede na slovenski trg. Ugotovila je, da je korist slovenskih managerjev, ki je vezana na računovodske informacije, relativno majhna v primerjavi s koristjo tujih managerjev. Kljub temu pa so cilji v pogodbah o zaposlitvi večinoma izraženi le računovodsko in brez alternativnih meril, kot so ekonomska dodana tržna vrednost, denarni tok iz poslovanja ali tržna vrednost podjetja. Nagrade managerjev so večinoma v denarni obliki, kar še dodatno spodbuja managerje k uravnavanju dobička. S tem je izpolnjen prvi pogoj (vzpostavljeno pogodbeno razmerje, v katerem je materialna korist članov uprave odvisna od računovodskih informacij), ki spodbuja k uravnavanju dobička. Drugi pogoj se nanaša na asimetrijo informacij med upravo in lastniki. Zanj lahko rečemo, da velja v vsakem podjetju in slovenska podjetja na tem področju niso nobena izjema. S tem Slapničarjeva potrди, da sta na slovenskem trgu izpolnjena oba pogoja, ki vplivata na uravnavanje dobička. V svojem doktoratu je izvedla raziskavo, v kateri je analizirala, kako podjetja izbirajo amortizacijske stopnje glede na izbrane pogodbene dejavnike. Rezultati izvedene raziskave so pokazali, da večja podjetja izbirajo višje amortizacijske stopnje z namenom zmanjševanja davkov, medtem ko ni bilo zaslediti, da bi managerji izbirali nižje amortizacijske stopnje zaradi svojih bonusov. Rezultati razkrivajo, da nobeden izmed pogojev odločilno ne vpliva na uravnavanje dobička v Sloveniji. Slapničarjeva zaključuje, da uravnavanje dobička v Sloveniji pred letom 2001 ni bil resen problem (Slapničar, 2001, str. 202).

Druga raziskava preučuje učinek nagrajevanja managementa na računovodske odločitve (Slapničar, 2001, str. 238). Z njo je želela Slapničarjeva odkriti, ali bodo managerji, katerih variabilni del plače je vezan na merila računovodske uspešnosti, za doseganje le-te uporabljali uravnavanje dobičkov. Rezultati raziskave so pokazali, da je uspešnost podjetja pozitivno, vendar z zmerno močjo povezana z višino pogodbeno opredeljenih variabilnih deležev bonusa, medtem ko na položaj vodje računovodstva variabilno nagrajevanje nima vpliva (Slapničar, 2001, str. 239).

Raziskav na področju uravnavanja dobičkov v Sloveniji se je lotil tudi Prusnik (2013). Ugotovil je, da dobičke bolj uravnavajo podjetja z višjo davčno obremenitvijo in podjetja z manjšim številom zaposlenih. Pri iskanju povezav med dejavnostjo, v kateri deluje podjetje, in med uravnavanjem dobičkov s pomočjo računovodskih metod ni bilo opaziti večje povezanosti. Uravnavanje dobičkov skozi poslovni izid podjetja najpogosteje izvajajo s pomočjo odpisov sredstev ter manipulacijo pri nabavi in prodaji. Najpogostejši razlog za uporabo uravnavanja dobičkov pa ni nagrajevanje managerjev, temveč ugodnejša davčna obravnava za podjetja (Prusnik, 2013, str. 172).

Kosi in Valentinčič (2013, str. 117) sta prišla do spoznanja, da je v slovenskih podjetjih v zasebni lasti najpogostejši razlog za uravnavanje dobičkov zmanjšanje davčne osnove. Po spremembi davčne zakonodaje na področju odpisov zalog so podjetja zmanjšala uporabo te metode, da bi znižala davčno osnovo, a vseeno niso prenehala z njeno uporabo. Raziskava potrjuje, da je za podjetja v zasebni lasti pomembno, da prihranijo pri plačevanju davkov in da pridobijo še morebitne druge nedavčne ugodnosti.

Če povzamemo, zadnje raziskave na slovenskem trgu so dokazale, da slovenska podjetja uravnavajo dobičke. Glavni razlog je predvsem znižanje davčne osnove in ugodnejša davčna obravnava, ne pa nagrajevanje managerjev.

V magistrskem delu sem v empirični raziskavi preverila, kakšen je odnos študentov računovodstva in poklicnih računovodij do uravnavanja dobičkov. Zanimalo me je predvsem, ali ga anketiranci obravnavajo kot etičnega ali kot neetičnega. Preden pa nadaljujem z empiričnim delom, bom predstavila še teorijo, ki se nanaša na etiko in etično plat uravnavanja dobičkov.

2 RAČUNOVODSTVO IN ETIKA

2.1 Opredelitev etike

Če želimo razumeti pomen etike za posameznika in družbo, moramo najprej spoznati njene definicije.

Po slovarju slovenskega knjižnega jezika (v nadaljevanju SSKJ) je etika filozofska disciplina, ki obravnava merila človeškega hotenja in ravnanja glede na dobro in zlo (Etika, 2016). Etika v vseh oblikah v splošnem deli stvari in dejanja na dobre in zle, pravilne in napačne (Duska, Duska & Ragatz, 2011, str. 35).

Etimološko beseda etika izhaja iz grške besede *ethos*, kar pomeni navada, običaj, značaj ali pogled. Etiko lahko definiramo tudi kot sistem moralnih principov. Le-ti vplivajo na to, kako ljudje sprejemajo odločitve in kako živijo svoja življenja. Etika se ukvarja s tem, kaj je dobro za posameznike in družbo. Lahko jo opišemo tudi kot moralno filozofijo (What is ethics, 2016). Vendar pa etika ni enoznačna, je subjektivna in specifična glede na situacijo (Bukovnik & Mlinarič, 2009, str. 21).

Etiko lahko poleg splošne opredelitve definiramo tudi bolj specifično, vezano na posamezno področje. Za nas bosta najpomembnejši opredelitvi poslovne in računovodske etike, ki predstavljata razširjeno različico etike (Donham, 1992, str. 160). Vallencova (1995, str. 4) poslovno etiko opisuje kot način sistematičnega pristopa k poslovnim odločitvam. Videna s tega zornega kota managerjem predstavlja orodje za sprejemanje pogosto težavnih odločitev. Podobno vlogo, kot jo ima za managerje poslovna etika, ima za računovodje računovodska etika (Duska et al., 2011, str. 37).

Na percepcijo etike vplivata predvsem dva dejavnika: osebna moralna filozofija in zaznana vloga etike in družbene odgovornosti (Elias, 2002, str. 36). Slednji je še posebej pomemben, saj je poslovanje del kompleksnega in soodvisnega družbenega sistema, v katerem dejanja, vezana na posel, vplivajo na druge dele sistema (Davis, 1974; v Elias, 2002, str. 37). Poleg teh dveh dejavnikov igra pomembno vlogo tudi etična sodba (Sparks & Pan, 2010, str. 406). Posameznikova dejanja so namreč primarni rezultat njegovih etičnih sodb (Duska et al., 2011, str. 35). Etične sodbe, osebna moralna filozofija ter zaznana vloga etike in družbe so ključnega pomena za računovodsko odločanje.

2.2 Pomembnost računovodske etike

Računovodje imajo številne etične odgovornosti – do sebe, svoje družine, svojega poklica, stranke in do podjetja, v katerem so zaposleni, vendar pa je odgovornost do poklica tista, ki bi morala prevladovati pri sprejemanju etičnih odločitev (Fatt, 1995, str. 997). Računovodje namreč igrajo ključno vlogo pri sestavi računovodskih izkazov podjetja. Le-ti prikazujejo pošteno sliko poslovanja podjetja. Na to se zanašajo tako delničarji kot tudi banke, dobavitelji, zaposleni in drugi deležniki, ki sodelujejo s podjetjem, zato je izjemnega pomena, da ima računovodja sposobnost pravilnega etičnega razmišljanja in sojenja (Nelson et al., 2003, str. 18).

Ko se posameznik odloči za računovodski poklic, ima v sebi že izoblikovane določene sodbe o tem, kaj je prav in kaj narobe, kaj je moralno in kaj ne. Kljub temu pa obstaja kar nekaj razlogov za dodatna izobraževanja na področju etike (Duska et al., 2011, str. 37–38):

- nekatera moralna prepričanja posameznika morda niso zadostna, ker so zgolj preprosta prepričanja o kompleksnih temah. Učenje o etiki lahko posamezniku pomaga razrešiti te kompleksne teme s spoznavanjem principov, ki veljajo v teh primerih.
- v nekaterih situacijah se je lahko zaradi konflikta etičnih prepričanj težko odločiti, kaj storiti. V teh primerih lahko etično razmišljanje priskrbi napotke, kako razločiti med konfliktnimi principi, in lahko pokaže, zakaj so nekatera dejanja bolj zaželeno kot druga. Učenje etike lahko pomaga razviti sposobnost etičnega razmišljanja.
- posamezniki imajo lahko pomanjkljiva prepričanja ali vrednote. Izpostavljanje teh prepričanj kritičnim etičnim analizam lahko pokaže njihovo pomanjkljivost. Primer tega je spreminjanje naših etičnih prepričanj. Včasih so se nam nekateri stvari zdele etične, danes pa ne več in obratno, včasih so se nam zdele neetične, danes pa jih vidimo kot etične. Tako so managerji v ZDA včasih zaposlene brez pomisleka odpustili ob najmanjši napaki, danes pa do njih čutijo neko etično odgovornost in premislijo, če je to res edina rešitev. Računovodska podjetja v ZDA so oglaševanje svojih storitev včasih jemala kot neetična, danes pa je to običajna praksa.
- študij etike nam pomaga odkriti, ali so naša prepričanja vredna, da jih ohranimo, in zakaj je tako.
- identifikacija etičnih principov, ki jih je mogoče aplicirati na dejanja. Ti principi nam omogočajo določiti, kaj bi moralo biti narejeno in zakaj. V težavnih situacijah je lahko lista opornih točk ali vprašanj, ki jih je mogoče aplicirati, v veliko pomoč pri ugotavljanju, kakšen bi moral biti končni rezultat. V računovodstvu se je treba naučiti temeljev računovodstva, ki jih potem lahko uporabimo v specifičnih situacijah. Enako pa je v etiki. Tudi tu se je treba naučiti osnovnih etičnih principov, ki veljajo v naši družbi, da jih lahko uporabimo v težavnih situacijah, s katerimi se soočamo.

2.3 Računovodsko odločanje

Računovodja si pri sprejemanju odločitev lahko pomaga (Bukovnik & Mlinarič, 2009, str. 21):

- s pravnimi pravili računovodstva,
- z načeli in standardi ter
- z etičnimi pravili za računovodje.

Prvi zakon, ki je v Sloveniji določal pravna pravila računovodstva, je Zakon o računovodstvu iz leta 1989, ki zdaj velja le še za javni sektor. Le-ta je vrhovno strokovno organizacijo, Slovenski inštitut za revizijo, pooblastil, naj namesto države, ki je dotlej z zakoni urejala

področje računovodstva, razvije svoje strokovne računovodske standarde. Nadalje je področje računovodstva urejal Zakon o gospodarskih družbah (ZGD), ki je temeljno pravno pravilo računovodstva v Sloveniji (Slovenski računovodski standardi, 2016).

Ko se posameznik odloči za računovodski poklic, mora obenem sprejeti tudi računovodska načela in se po njih ravnati. V Sloveniji je računovodska načela sestavil Strokovni svet pri Inštitutu za revizijo leta 1998 in jih predstavil v Kodeksu računovodskih načel (Bukovnik & Mlinarič, 2009, str. 22). Glavni namen Kodeksa računovodskih načel je, da pomaga računovodjam pri opravljanju svojega dela ter da se z njimi ustvari trajnejša strokovna podlaga za oblikovanje računovodskih standardov in računovodskih usmeritev v posamezni organizaciji (Slovenski inštitut za revizijo, 1998a, str. 2).

Računovodjam dajejo smernice pri računovodskem odločanju mednarodni računovodski standardi (MRS oziroma angl. *International Financial Reporting Standards – IFRS*) in slovenski računovodski standardi (SRS). Na ravni računovodskega poklica pravila določa mednarodna organizacija, imenovana Mednarodno združenje računovodij (angl. *International Federation of Accountants – IFAC*). Naloga Mednarodnega združenja računovodij je, da služi interesom javnosti s tem, da prispeva k razvoju močnih in stabilnih organizacij, trgov in ekonomij. Do leta 2015 je imela že 175 članic in združenj v kar 130 državah. Mednarodno združenje računovodij s svojo podporo Mednarodnega sveta računovodij za etične standarde (angl. *International Ethics Standards Board of Accountants – IESBA*) prispeva k razvoju in implementaciji mednarodnih etičnih računovodskih standardov. Mednarodni svet računovodij za etične standarde letno posodablja Kodeks etike za računovodske strokovnjake (angl. *IFAC Code of Ethics for Professional Accountants*). Kodeks je razdeljen na splošni etični del in računovodski etični del, znotraj posameznega dela pa so predstavljena pravila in smernice o integriteti, objektivnosti, profesionalni kompetentnosti, zaupnosti in profesionalnem obnašanju. To so smernice, po katerih se morajo ravnati vsi člani Mednarodnega združenja računovodij (IESBA, 2015, str. 2–6).

Poleg Kodeksa računovodskih načel pa je Slovenski inštitut za revizijo leta 1998 objavil tudi Kodeks poklicne etike računovodij. V njem so navedena temeljna načela poklicne etike in načela obnašanja računovodij (Slovenski inštitut za revizijo, 1998b, str. 2–4).

S tem sem zaključila pregled področja računovodske etike. Sledi pregled literature, vezane na računovodsko etiko in uravnavanje dobičkov.

2.4 Računovodska etika in uravnavanje dobička

Številne študije so raziskovale področje računovodske etike in uravnavanja dobička. V nadaljevanju bom omenila najpomembnejše.

Med prvimi avtorji, ki so se lotili raziskav področja uravnavanja dobička z etičnega vidika, sta Bruns in Merchant v začetku devetdesetih let. Avtorja sta opozorila na to, da se premalo pozornosti posveča etičnim okvirjem, v okviru katerih delujejo managerji pri poročanju kratkoročnih dobičkov podjetja. Problematike sta se lotila z izvedbo ankete med generalnimi direktorji, finančnimi direktorji in nadzorniki ter med notranjo revizijo. Rezultati so pokazali močna nesoglasja v etičnih nazorih med skupinami udeležencev. Veliko udeležencev je menilo, da je določena praksa etična, če ni eksplicitno prepovedana ali če zgolj rahlo odstopa od tiste, prepovedane z zakonom, ne glede na to, kako in na koga vse bi lahko taka praksa vplivala (Bruns & Merchant, 1990, str. 25). Avtorja sta odkrila, da poročani kratkoročni dobički podjetij omogočajo veliko prostora za napačno interpretacijo, manipulacijo ali celo namerno zavajanje (Bruns & Merchant, 2002, str. 22).

Vprašalnik, ki sta ga razvila Bruns in Merchant (1990, str. 25), so v svojih raziskavah uporabili tudi številni drugi avtorji. Njihove raziskave in izsledke bom predstavila v nadaljevanju. Vprašalnik je tudi temelj raziskave magistrskega dela, zato bo podrobneje predstavljen v empiričnem delu.

Med pomembnejšimi avtorji, ki so v svoji raziskavi uporabili navedeni vprašalnik, je treba omeniti Fischerja in Rosenzweiga. Avtorja sta naredila raziskavo med poklicnimi računovodjami (1994, str. 31) in med študenti dodiplomskega študija, podiplomskega študija ter poklicnimi računovodjami (1995, str. 432). Izsledki prve raziskave so pokazali, da računovodje dojemajo uravnavanje dobička s pomočjo računovodskih metod bolj neetično kot uravnavanje dobička s pomočjo poslovnih odločitev (Fischer & Rosenzweig, 1995, str. 32). Izsledki druge raziskave so pokazali, da poklicni računovodje vidijo prakse, vezane na menjavo računovodskih politik, manj etično, kot jih vidijo študenti dodiplomskega in podiplomskega programa. Po drugi strani pa poklicni računovodje obravnavajo prakse, vezane na uporabo različnih poslovnih odločitev, bolj etično, kot jih vidijo študenti dodiplomskega in podiplomskega programa (Fischer & Rosenzweig, 1995, str. 438–439).

Merchant in Rockness (1994, str. 88) sta v raziskavo namesto študentov in računovodij vključila različne člane organizacij, predvsem managerje. Vsak udeleženec je rešil vprašalnik, ki sta ga predhodno razvila Bruns in Merchant (1990, str. 25). Rezultati raziskave so pokazali, da so bila sebična dejanja managerjev ovrednotena kot manj etična v primerjavi z dejanji managerjev, ki jih niso vodili sebični nameni. Rezultati so bili skladni na različnih ravneh članov organizacije.

Clikeman, Geiger in O'Connell (2000, str. 390) so raziskovali vpliv spola in narodnosti na sprejemanje uravnavanja dobička kot etičnega oziroma neetičnega. V raziskavo so vključili študente obeh spolov iz ZDA in petih azijskih držav. Rezultati so pokazali majhna odstopanja v videnju dejanj uravnavanja dobička kot etična oziroma neetična med različnimi skupinami respondentov.

Tudi Elias (2002, str. 37) je za temelj raziskave uporabil vprašalnik Bruns in Merchanta ter enake skupine udeležencev kot Fischer in Rosenzweig, torej študente dodiplomskega in podiplomskega študijskega programa ter poklicne računovodje. Za namene raziskave je etično percepcijo razdelil na dve determinanti: osebno moralno filozofijo in zaznano vlogo etike in družbene odgovornosti. Med udeleženci je najprej opravil raziskavo, s katero jih je razvrstil na situacioniste, absolutiste, subjektiviste in ekseptioniste ter nadalje na osebe, usmerjene h kratkoročnim ciljem, dolgoročnim ciljem in k družbeni odgovornosti. V nadaljevanju pa so udeleženci rešili vprašalnik Bruns in Merchanta. Rezultati so pokazali, da subjektivisti večino praks v vprašalniku obravnavajo kot bolj etične, medtem ko jih absolutisti vidijo kot bolj neetične. Vse skupine pa kot bolj etične vidijo scenarije, vezane na uporabo poslovnih odločitev (Elias, 2002, str. 42).

Giacomino, Bellovary in Akers (2006, str. 58) so povzeli dosedanje študije, izpeljane iz ankete, ki sta jo v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja razvila Bruns in Merchant (1990, str. 25). Dosedanje raziskave so dopolnili s svojo, ki so jo izvedli na študentih dodiplomskega in podiplomskega študijskega programa poslovnih smeri. V raziskavi so uporabili razširjen vprašalnik Bruns in Merchanta, ki je vseboval dvajset različnih scenarijev namesto prvotnih trinajst. Z raziskavo so želeli odkriti, ali se je mnenje študentov o etičnosti uravnavanja dobička v zadnjih letih spremenilo. V obdobju, odkar je bila izvedena zadnja tovrstna raziskava, je prišlo do več škandalov, vezanih na uporabo računovodskih politik. Najbolj znan je primer Enrona iz leta 2001. Kot posledica je bil leta 2002 sprejet Sarban-Oxleyev akt. Ker je od obeh pomembnih dogodkov, ki bi po mnenju avtorjev lahko vplivali na mnenje študentov, preteklo že dovolj časa, so avtorji upali, da bodo vpliv teh dogodkov lahko opazili v spremembi mnenj študentov glede percepcije etičnosti uravnavanja dobička. Rezultati raziskave so pokazali, da se mnenje študentov glede etičnosti uravnavanja dobička kljub škandalom v zadnjem času ni bistveno spremenilo (Giacomino et al., 2006, str. 63).

Guffey, McIntyre in McMillan (2009, str. 124) so preučili vpliv dveh različnih vrst obravnave na percepcijo študentov glede uravnavanja dobička. Študentje so najprej preučili določeno literaturo na temo uravnavanja dobička, nato pa so individualno dobili v reševanje različne scenarije uravnavanja dobička, ki so jim določili stopnjo etičnosti. Isto nalogo so isti študentje opravili še kot delo v skupinah. Avtorji so odkrili, da se mnenja študentov razlikujejo glede na to, ali so anketo reševali individualno ali v skupinah. Ko so anketo reševali v skupinah, so scenarije bolj strogo obravnavali kot neetične. Izjema so le scenariji, vezani na poslovne odločitve. Slednji so bili strožje obravnavani v okviru individualnega reševanja ankete (Guffey et al., 2009, str. 125).

Grasso, Tilley in White (2009, str. 45) so v svoji raziskavi preučevali dimenzije Sarban-Oxleyevega akta. Pendarvis in Morris (2011, str. 2) pa sta raziskavo razširila in povezala z raziskavo Fischerja in Rosenzweiga (1995, str. 438). V raziskavo sta zajela študente dodiplomskega študijskega programa poslovne smeri in poklicne računovodje. Udeleženci

so reševali vprašalnik, kot sta ga razvila Bruns in Merchant (1990, str. 25). Rezultati so pokazali, da poklicni računovodje ocenjujejo scenarije kot bolj etične z naraščanjem delovne dobe. Tudi v tej raziskavi poklicni računovodje dojemajo uravnavanje dobička s pomočjo računovodskih metod bolj neetično kot študentje. Po drugi strani pa študentje vrednotijo uravnavanje dobička s pomočjo poslovnih odločitev kot bolj neetično v primerjavi s poklicnimi računovodjami.

Jooste (2013, str. 282) je v svoji študiji uporabila študente dodiplomskega in podiplomskega študijskega programa poslovnih smeri. Študentje so v razširjenem vprašalniku Bruns in Marchanta določali stopnjo etičnosti dvajsetih scenarijev. Rezultati so pokazali, da ni značilnih razlik v percepciji glede etičnosti posameznega scenarija med obema skupinama udeležencev.

Poleg raziskav, ki so temeljile na vprašalniku Bruns in Marchanta, pa so avtorji etičnost uravnavanja dobičkov preučevali še na druge načine.

Kaplan (2001b, str. 27) se je raziskav o etičnosti uravnavanja dobička lotil s stališča uporabnikov računovodskih izkazov. V vzorec je zajel študente podiplomskega študija in jih razdelil v dve skupini: na udeležence, ki so lastniki delnic določenega podjetja, in na udeležence, ki niso lastniki teh delnic. Udeleženci so s svojimi odgovori določali stopnjo etičnosti posameznega scenarija in verjetnosti, da bodo delničarji finančno oškodovani zaradi dejanja uravnavanja dobička. Rezultati so pokazali, da so bila dejanja uravnavanja dobička s strani lastnikov delnic ocenjena kot manj neetična, če so koristila podjetju in kot bolj neetična, če so podjetju škodovala. Po drugi strani pa namen uravnavanja dobička ni vplival na odločitve o etičnosti dejanj, sprejetih s strani udeležencev, ki niso bili lastniki delnic.

Druga raziskava, ki jo je izvedel Kaplan (2001a, str. 294), je izvedena na študentih podiplomskega študijskega programa in vključuje odgovore študentov na tri hipotetične scenarije, ki vključujejo udejstvovanja managerja v aktivnostih, vezanih na uravnavanje dobička. Študentje so bili najprej naključno razdeljeni v tri skupine: na delničarje, na druge managerje iz istega podjetja in na managerje drugega podjetja, ki ne poznajo managerja, ki je sprejemal odločitve v omenjenih scenarijih. Scenariji vključujejo pridobitev iz naslova poslovnih dejavnosti, pridobitev iz naslova računovodskih dejavnosti in izgubo iz naslova računovodskih dejavnosti. Rezultati so pokazali, da managerji, ki niso poznali managerja, ki je sprejemal odločitve, njegova dejanja dojemajo kot bolj neetična, kot jih dojemata ostali dve skupini udeležencev. To velja predvsem za računovodske odločitve, medtem ko je pri poslovnih odločitvah razlika med odgovori relativno majhna (Kaplan, 2001a, str. 297).

Greenfield, Norman in Benson (2008, str. 419) so v svoji študiji preučevali vpliv posameznikove etične ideologije in stopnje profesionalne predanosti na odločitve, vezane na uravnavanje dobička. Raziskavo so izvedli na študentih dodiplomskega programa poslovne

smeri. Rezultati so pokazali močno povezavo med posameznikovo etično usmerjenostjo in sprejetimi odločitvami. Udeleženci z višjo stopnjo profesionalne predanosti so pokazali manj zanimanja za dejanja, vezana na uravnavanje dobička, in so na splošno na vprašanja odgovarjali manj oportunistično.

Podobno kot Elias (2002, str. 42) so se tudi Dayanandan, Donker in Kui-Ying (2012, str. 179) lotili raziskave etične percepcije uravnavanja dobička s strani osebnostnih značilnosti posameznika. V svoji študiji so preučili odnos med etičnimi vrednotami in osebnostnimi značilnostmi ter njihov vpliv na sprejemanje odločitev posameznika in na njihovo percepcijo dejanj uravnavanja dobička. Avtorji so z raziskavo dokazali, da situacionisti vidijo uravnavanje dobička bolj neetično kot ostale skupine udeležencev (Dayanandan, Donker & Kui-Ying, 2012, str. 179). Njihove ugotovitve podpirajo Eliasovo raziskavo (2002, str. 42).

S tem zaključujem pregled literature, vezane na uravnavanje dobička in etiko, ter nadaljujem z empiričnim delom magistrskega dela.

3 EMPIRIČNA ANALIZA ZAZNANE ETIČNOSTI URAVNAVANJA DOBIČKOV

3.1 Namen raziskave

Namen raziskave je prispevati k raziskavam na področju uravnavanja dobička in k raziskavam na področju računovodske etike, ki se nanašajo na uravnavanje dobičkov. Izsledki bodo uporabni za izobraževalni sektor, saj bodo predstavili stanje na področju etičnih nazorov študentov računovodstva dodiplomskega študijskega programa glede uravnavanja dobičkov, in za regulatorje, saj bodo predstavili stanje etičnih nazorov računovodij glede uravnavanja dobičkov.

Cilj lastne empirične raziskave je ugotoviti, ali med različnimi skupinami respondentov obstajajo različni nazori glede etičnosti uravnavanja dobičkov. Izvedeti želim, ali se zaznana stopnja etičnosti spreminja, če gre za uravnavanje dobičkov s pomočjo računovodskih metod ali s pomočjo poslovnih odločitev.

3.2 Hipoteze

Za empirični del magistrskega dela sem uporabila anketni vprašalnik, ki sta ga kot prva razvila Bruns in Merchant (1990, str. 25). Vprašalnik je sestavljen iz trinajstih scenarijev uravnavanja dobička, ki jih po vsebini lahko razdelimo na dve skupini: na tiste, ki pri uravnavanju dobička uporabljajo računovodske metode, in na tiste, ki si pri uravnavanju dobička pomagajo s poslovnimi odločitvami. Posamezen scenarij bom podrobneje predstavila v nadaljevanju magistrskega dela, pred tem pa bom pozornost namenila še

študijam, ki kot osnovo uporabljajo omenjeni vprašalnik. Nanje se bom oprla pri izpeljavi hipotez.

Najprej bom omenila študijo avtorjev Fischerja in Rosenzweiga (1995, str. 438), ki je bila izvedena med študenti dodiplomskega programa poslovnih smeri, med študenti podiplomskega programa poslovnih smeri in med poklicnimi računovodjami v ZDA. Naloga anketirancev je bila, da na petstopenjski lestvici izrazijo svoje mnenje o etičnosti posameznega scenarija iz vprašalnika. Avtorja sta s pomočjo faktorke analize komponent trinajst vprašanj iz ankete združila v štiri faktorje in zanje primerjala odgovore med skupinami. Ugotovila sta, da se uravnavanje dobičkov s pomočjo računovodskih metod zdi računovodjam bolj etično sporno kot študentom dodiplomskih programov poslovnih smeri. Najmanj etično sporno se uravnavanje dobičkov s pomočjo računovodskih metod zdi študentom podiplomskih programov poslovnih smeri. Drugače je z uravnavanjem dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev. Ta se kot metoda zdi najbolj etično sporna študentom dodiplomskega programa, sledijo študentje podiplomskega programa in nato še poklicni računovodje.

Do istih spoznanj kot Fischer in Rosenzweig (1995, str. 438) so kasneje prišli še Giacomino, Bellovary in Akers (2006, str. 63). Glavni namen njihove študije je bil odkriti, ali se je percepcija računovodij, dodiplomskih študentov poslovnih smeri in podiplomskih študentov poslovnih smeri v vmesnem obdobju, odkar sta raziskavo delala Fischer in Rosenzweig (1995, str. 438), spremenila. Pričakovali so, da bodo vse skupine bolj kritične do predstavljenih scenarijev, predvsem zaradi računovodskih škandalov iz preteklih let (primer Enrona). Vendar pričakovanih sprememb v etični percepciji glede uravnavanja dobičkov niso opazili. Rezultati so bili podobni tistim, ki sta jih pred desetimi leti s svojo študijo odkrila že Fischer in Rosenzweig (1995, str. 439).

Razširjeno različico vprašalnika je v svojem delu uporabila tudi Jooste (2013, str. 282). Vprašalnik je razdelila med iste skupine udeležencev kot njeni predhodniki v raziskavah na tem področju, torej med študente dodiplomskih programov poslovnih smeri, študente podiplomskih programov poslovnih smeri in med poklicne računovodje. Rezultati so pokazali, da je v skoraj dvajsetletnem obdobju, odkar je bila v ZDA izvedena prva tovrstna anketa, prišlo do sprememb v etični percepciji uravnavanja dobička znotraj skupin. Joostle (2013, str. 282) je odkrila, da ne prihaja več do značilnih razlik v etični percepciji med različnimi skupinami udeležencev. Vse skupine torej približno enako zaznavajo etično spornost oziroma ustreznost predstavljenih scenarijev.

Vse omenjene raziskave so bile izvedene v ZDA, v Sloveniji pa podobna raziskava še ni bila narejena.

Pri postavitvi hipotez se opiram na zgoraj predstavljene študije. Pričakujem, da se bo uravnavanje dobičkov s pomočjo računovodskih metod zdelo računovodjam bolj etično

sporno kot študentom, saj računovodje bolje poznajo računovodske standarde kot študentje, zato tudi bolje vedo, kdaj je uporaba novih oziroma spremenjenih računovodskih metod etično sporna in kdaj ne (Fischer & Rosenzweig, 1995, str. 437).

Po drugi strani pa pričakujem, da se bo uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev zdelo računovodjam manj etično sporno kot študentom. Ker poslovne odločitve niso vezane na računovodske standarde, jih računovodje običajno obravnavajo kot manj etično sporne. Dlje, ko se posameznik udeje v poslu, manj sporne se mu zdijo poslovne odločitve z namenom vplivanja na dobiček. Ker študentje še nimajo veliko izkušenj s tem, kako posel poteka v praksi, poslovne odločitve vidijo bolj etično sporne kot računovodje (Fischer & Rosenzweig, 1995, str. 438).

Na podlagi svojih pričakovanj sem razvila naslednji hipotezi:

H1: Uravnavanje dobičkov z uporabo računovodskih metod se zdi računovodjam bolj etično sporno kot študentom.

H2: Uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev se zdi računovodjam manj etično sporno kot študentom.

3.3 Metoda

3.3.1 Anketni vprašalnik

Anketni vprašalnik je sestavljen iz trinajstih različnih scenarijev, ki prikazujejo trinajst različnih primerov uravnavanja dobičkov. Uporabljeni scenariji se delijo na dve vrsti: na tiste, ki pri uravnavanju dobičkov uporabljajo računovodske metode, in na tiste, ki pri uravnavanju dobičkov uporabljajo poslovne odločitve. Razporeditev računovodskih in poslovnih scenarijev v anketnem vprašalniku je bila mešana. Na ta način sem želela zagotoviti, da bi se anketiranci posvetili le posameznemu scenariju, brez osredotočanja na morebitne vzorce med njimi. Prikrila sem jim tudi podatek, da gre za različne scenarije uravnavanja dobička. Nisem namreč želela, da bi ta informacija vplivala na odgovore anketirancev.

Anketa je bila anonimna in izvedena v elektronski obliki s pomočjo spletne strani www.lka.si.

Anketirancem sem dala sledeča navodila: »Postavite se v vlogo nadzornika managerja odvisne družbe. Med letom se je manager soočal s sprejemanjem mnogih odločitev, vaša naloga pa je, da kot nadzornik podate svoje mnenje o njihovi etičnosti.«

Nato sem anketirancem predstavila scenarije. Kot odgovor na posamezen scenarij sem jim ponudila pet stopenjsko Likertovo lestvico. Anketiranci so lahko izbirali med naslednjimi odgovori:

1 = Etično ravnanje managerja.

2 = Vprašljiva praksa. Managerju sicer ne bi nič omenil/-a, a se zaradi njegovega ravnanja počutim neprijetno.

3 = Manjše nesoglasje. Manager bi moral biti opozorjen, naj se v prihodnje takim odločitvam raje izogiba.

4 = Resno nesoglasje. Manager bi moral prejeti hujši opomin.

5 = Popolnoma neetično. Manager bi moral biti odpuščen.

V anketi sem uporabila sedem scenarijev uravnavanja dobičkov s pomočjo računovodskih metod in šest scenarijev uravnavanja dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev.

Scenariji uravnavanja dobička s pomočjo računovodskih metod

Uporabila sem naslednje scenarije uravnavanja dobičkov s pomočjo računovodskih metod:

- 15. decembra je referent naročil pisarniški material v višini 3.000 evrov (v nadaljevanju EUR). Pisarniški material je bil dobavljen 29. decembra. Do naročila je prišlo pomotoma, saj je manager striktno naročil, da do konca poslovnega leta ne sme priti do nastanka kakršnihkoli diskrecijskih stroškov. Pisarniški material prav tako ni bil nujno potreben. Po računovodski politiki podjetja se pisarniški material ob dobavi knjži kot odhodek. Ko je manager izvedel, kaj se je zgodilo, je z namenom, da bi bila napaka referenta popravljena, prosil računovodski oddelek, naj računa ne poknjiži do februarja.
- Na začetku decembra 2015 je manager spoznal, da bo odvisna družba presegla načrtovane ciljne dobičke za leto 2015.
 - Manager je naročil računovodji, naj vnaprej plača del stroškov (npr. hotelske sobe, stroške razstavljanja) za ogromno razstavo, ki se bo odvijala v marcu 2016, in naj jih poknjiži kot stroške v letu 2015. Znesek: 60.000 EUR.
 - Manager je naročil računovodji, naj odpiše del vrednosti zalog zaradi zastaranja (tj. zniža vrednost zalog in zabeleži pripadajoč odhodek v izkazu poslovnega izida). Računovodja je z uporabo konservativne računovodske politike ugotovil, da je potreben odpis vrednosti dokončanih proizvodov v višini 700.000 EUR. Manager je sicer močno prepričan, da bo blago kasneje prodano po polni ceni, a bo slabitev zalog vseeno izvedena.
- Naslednje leto je odvisna družba prodala 70 % odpisanega blaga, stranka pa je pokazala zanimanje, da bi leto za tem odkupila še preostalo blago. Manager je naročil računovodji, naj vrednost blaga vrne na prvotno. To bi pomenilo, da bi se vrednost

zalog, ki je bila v preteklem letu znižana zaradi odpisa, v tekočem letu povišala za 210.000 EUR. Posledično bi zaznali tudi povišanje čistih prihodkov v izkazu poslovnega izida. Managerjev razlog za ponovno spremembo dobička je:

- Možnost nadaljnega razvoja nekaterih pomembnih produktov, ki bi v nasprotnem primeru lahko bil prekinjen zaradi omejitve proračuna.
 - Doseganje načrtovanih ciljnih dobičkov.
- V novembru 2015 se je odvisna družba trudila ostati znotraj proračunskega okvira. Manager je poklical svetovalno podjetje, s katerim so sodelovali, in jih prosil, naj ne izstavijo računa za svoje storitve do prihodnjega leta. Svetovalno podjetje je s prošnjo soglašalo. Opravili so storitev, ki je v tekočem letu niso zaračunali,
 - v višini 30.000 EUR.
 - v višini 500.000 EUR.

Scenariji uravnavanja dobička s pomočjo poslovnih odločitev

Kot primere uravnavanja dobička s pomočjo poslovnih odločitev pa sem uporabila naslednje scenarije:

- V letu 2016 je bilo načrtovano barvanje sedeža odvisne družbe. Ker je bil dobiček v letu 2015 precej višji od načrtovanega, se je manager odločil, da bo barvanje sedeža odvisne družbe izvedeno že v letu 2015. Znesek: 150.000 EUR.
- Manager je naročil zaposlenim v odvisni družbi, naj zadržijo vse diskrecijske izdatke (npr. preložijo potovanja zaposlenih, oglaševanje, najemanje nove delovne sile, vzdrževanje ipd.) do naslednjega računovodskega obdobja, zato da bo odvisna družba dosegla načrtovan dobiček. Pričakovani znesek odloženih stroškov: 150.000 EUR:
 - Izdatki iz februarja in marca so bili odloženi do aprila, da je odvisni družbi uspelo doseči načrtovan dobiček za prvi kvartal.
 - Izdatki iz novembra in decembra so bili odloženi do januarja, da je odvisni družbi uspelo doseči načrtovan letni dobiček.
- V septembru se je manager zavedel, da bo morala odvisna družba v četrtem kvartalu delati izjemno uspešno, če želijo doseči načrtovane cilje:
 - Manager se je odločil za vpeljavo prodajnega programa z bolj odprtimi plačilnimi pogoji, da bi v tekočem letu pridobil nekaj prodaje, ki bi se drugače zgodila v naslednjem letu. Stranke, ki bi sprejele dobavo v četrtem kvartalu, bi dobile 120-dnevni rok plačila.
 - Manager je naročil zaposlenim v proizvodnji, naj v decembru delajo nadure, da bodo do konca leta dostavili čim več blaga.
 - Manager je prodal nekaj presežnih sredstev in prikazal dobiček v višini 40.000 EUR.

Celoten vprašalnik z možnimi odgovori in pravilnim vrstnim redom scenarijev je predstavljen v Prilogi 1 – Anketni vprašalnik.

Predstavljeni scenariji so v računovodski literaturi pogosto predstavljeni kot značilni primeri uravnavanja dobička. Dodala sem jim tudi podatek o višini stroška, da bi ugotovila, ali se mnenje o etičnosti posameznega scenarija spremeni, če se spremeni višina uravnavanega zneska.

Poleg omenjenih scenarijev sem v anketni vprašalnik vključila tudi nekaj demografskih vprašanj, kot so spol, starost in delovna doba. Na podlagi odgovorov na vprašanje o delovni dobi sem anketirance razvrstila na dve skupini: na študente in na poklicne računovodje. Omenjeni skupini sta moj ciljni vzorec. Podrobneje ga bom predstavila v nadaljevanju.

3.3.2 Opis vzorca

V anketo sem vključila dve skupini anketirancev: študente tretjih letnikov dodiplomskega študijskega programa Ekonomske fakultete v Ljubljani smeri računovodstvo in revizija ter poklicne računovodje. Omenjeni skupini sem si izbrala, ker me je zanimalo, ali se etična percepcija posameznikov razlikuje glede na to, ali so z metodami uravnavanja dobička seznanjeni zgolj s teoretičnega vidika, ali so jih spoznali tudi v praksi.

V vzorec nisem vključila študentov podiplomskega programa smeri računovodstvo in revizija, saj zaradi majhne razlike v starosti in trajanju študija med obema skupinama študentov nisem pričakovala večjih razlik.

Med študenti tretjih letnikov smeri računovodstvo in revizija sem izvedla anketo v okviru predavanj. Vsak študent je dobil svoj računalnik, na katerem je odgovarjal na anketo v elektronski obliki. Za večjo stimulacijo in večjo pozornost pri reševanju ankete so bili študentje nagrajeni z dodatnimi točkami pri predmetu, v okviru katerega je bila izvedena anketa. V anketi je sodelovalo 66 od skupno 80 študentov. Odzivnost na anketo je bila 82,50 %.

Vzorec poklicnih računovodij sem izbrala s pomočjo Registra preizkušenih računovodij, objavljenega na spletni strani Slovenskega inštituta za revizijo. Pridobila sem elektronske naslove 61 preizkušenih računovodij in jim preko elektronske pošte poslala spletni naslov ankete. Dobila sem 33 odgovorov, kar pomeni, da je bila odzivnost na anketo 54,10 %.

Skupno sem od 149 naprošenih anketirancev pridobila 99 odgovorov na anketo, kar predstavlja 66,44 % stopnjo odzivnosti. Prvotno sem dobila odgovore 107 anketirancev, a sem jih, zaradi nepopolnosti odgovorov, 8 izločila iz nadaljnje analize. Vse statistične raziskave so narejene na vzorcu 99 anketirancev.

Obdelave podatkov sem se lotila tako, da sem najprej izračunala razlike v aritmetični sredini posamezne spremenljivke med različnimi skupinami udeležencev. Nato sem s pomočjo faktorske analize glavnih osi (angl. *Principal axes*) uporabljene spremenljivke razdelila na nove faktorje. Tako pridobljene faktorje sem nadalje analizirala s pomočjo t-testov ter izračunala razlike v mediani med različnimi skupinami udeležencev. Omenjene analize so bile izvedene s pomočjo programa SPSS.

3.4 Rezultati raziskave

Najprej bom predstavila demografske podatke in odgovore različnih skupin anketirancev na predstavljene scenarije. Sledila bo predstavitev analize podatkov s pomočjo programa SPSS.

3.4.1 Opisna statistika

Vzorec je bil sestavljen iz 99 anketirancev, od tega je bilo 30 oziroma 30 % moških in 69 oziroma 70 % žensk. 33 % anketirancev je bilo poklicnih računovodij in 67 % anketirancev je bilo študentov.

Z namenom zbiranja podatkov o starosti anketirancev smo odgovore razdelili v šest starostnih skupin: do 24 let, 25–34 let, 35–44 let, 45–54 let, 55–64 let in 65 let ali več. Večina anketirancev (59 %) je sodila v starostno skupino do 24 let. To je skladno s pričakovanji, saj so bili študentje tretjih letnikov dodiplomskega programa smeri računovodstvo in revizija največja skupina respondentov. Druga največja skupina je predstavljala anketirance v starosti 45–54 let (16 %). 12 % anketirancev je bilo starih od 35–44 let, 11 % od 25–34 let, 1 % od 55–64 let in 1 % je bilo starejših od 65 let.

Naslednji podatek, ki sem ga pridobila, se je nanašal na delovno dobo anketirancev. Omenjeni podatek sem uporabila za delitev anketirancev na študente in poklicne računovodje, saj je bila anketa anonimna. Poklicni računovodje so imeli povprečno delovno dobo 20,5 let. Najkrajša delovna doba je bila 1 leto (en respondent), najdaljša pa 40 let (en respondent). 86 % študentov je že imela delovne izkušnje. Najkrajša delovna doba je bila 1 mesec, najdaljša pa 8 let. V povprečju so študentje preko študentskega dela delali dve leti in pol.

S tem sem zaključila pregled demografskih podatkov, v nadaljevanju pa se bom posvetila preverjanju postavljenih hipotez.

3.4.2 Preverjanje hipotez

Z raziskavo sem želela dokazati, da med skupinama anketirancev obstajajo značilne razlike. Oblikovala sem ničelno in alternativno hipotezo. V ničelno hipotezo sem postavila trditev,

da sta aritmetični sredini obeh skupin anketirancev enaki. V alternativno hipotezo pa sem postavila nasprotno trditev, in sicer, da se aritmetični sredini odgovorov skupin razlikujeta.

Postavila sem naslednje domneve:

$$H_0: \mu_s = \mu_r$$

$$H_1: \mu_s \neq \mu_r$$

V postavljenih hipotezah se μ_s nanaša na aritmetične sredine odgovorov študentov, μ_r pa na aritmetične sredine odgovorov računovodij.

S pomočjo programa SPSS sem izračunala aritmetične sredine posameznih spremenljivk. Vsak scenarij predstavlja po eno spremenljivko. Rezultate sem prikazala skupaj in ločeno po skupinah anketirancev. Zaradi večje preglednosti rezultatov sem spremenljivkam, ki se nanašajo na uravnavanje dobičkov z uporabo računovodskih metod, poleg zaporedne številke spremenljivke v naziv dodala še črko A, k spremenljivkam, ki se nanašajo na uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev, pa sem v naziv spremenljivke dodala črko B.

Tabela 1: Aritmetične sredine spremenljivk, prikazane skupaj in ločeno po skupinah anketirancev

Spremenljivka	Študentje	Računovodje	Skupaj
1 B	2,17	2,33	2,22
2 B	2,91	2,88	2,90
3 B	3,12	3,61	3,28
4 A	3,52	3,73	3,59
5 B	2,08	2,48	2,21
6 B	2,29	1,70	2,09
7 B	2,55	1,73	2,27
8 A	3,08	4,09	3,41
9 A	3,36	3,97	3,57
10 A	2,56	4,06	3,06
11 A	2,89	3,88	3,22
12 A	2,59	3,94	3,04
13 A	3,77	4,55	4,03

Legenda: 1 = Etično ravnanje managerja; 2 = Vprašljiva praksa; 3 = Manjše nesoglasje; 4 = Resno nesoglasje; 5 = Popolnoma neetično.

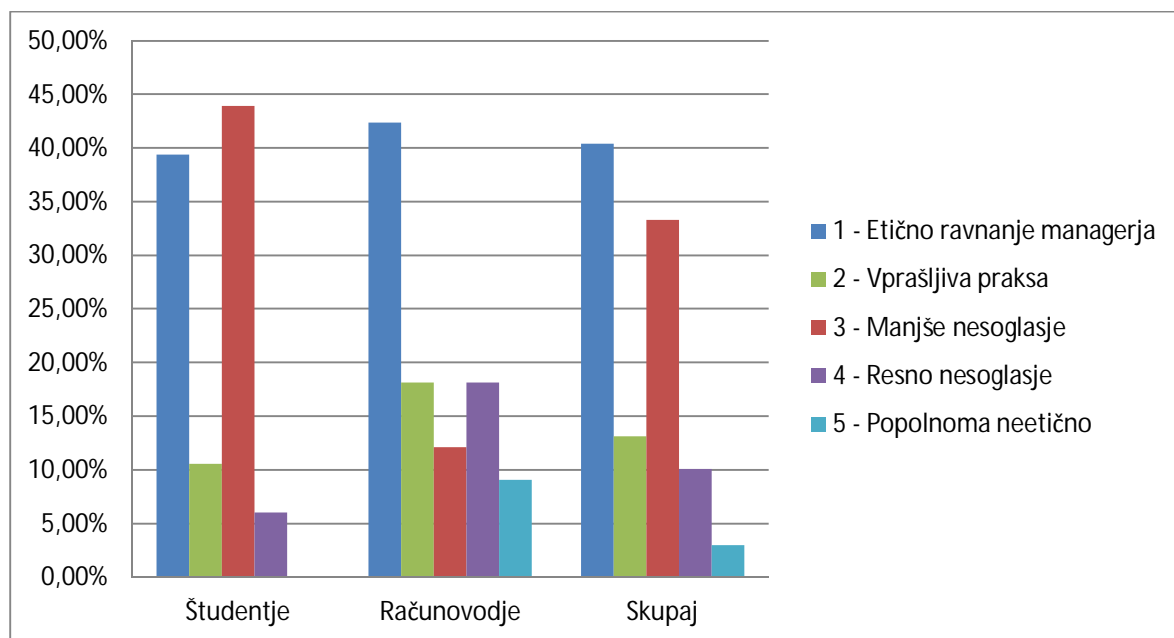
Iz Tabele 1 opazim, da se scenariji (oziroma spremenljivke) 2, 6 in 7 zdijo računovodjam bolj etični kot študentom. Obratno je pri scenarijih (oziroma spremenljivkah) 1, 3, 4, 5, 8, 9, 10, 11, 12 in 13, ki se študentom zdijo bolj etični kot računovodjam. Največje razlike v odgovorih so pri scenarijih 8, 10, 11 in 12. V povprečju se študentom zdi scenarij 10

mešanica vprašljive prakse in manjšega nesoglasja, medtem ko ga računovodje vidijo kot resno nesoglasje. Nekoliko manjša razlika je pri scenariju 8, kjer so se študentje opredelili za odgovor manjše nesoglasje, računovodje pa za odgovor resno nesoglasje. Enako je pri scenarijih 11 in 12.

V nadaljevanju so predstavljeni odgovori respondentov na posamezno vprašanje.

Prvi scenarij, ki ga bom obravnavala, je: V letu 2016 je bilo načrtovano barvanje sedeža odvisne družbe. Ker je bil dobiček v letu 2015 precej višji od načrtovanega, se je manager odločil, da bo barvanje sedeža odvisne družbe izvedeno že v letu 2015. Znesek: 150.000 EUR.

Slika 1: Grafični prikaz scenarija 1 – barvanje objekta

Gre za tipičen primer uravnavanja dobička s pomočjo poslovnih odločitev. Med študenti sta prevladovala dva odgovora: etično ravnanje managerja in manjše nesoglasje. 43,94 % študentov je predstavljeni scenarij ocenilo kot etično z manjšim nesoglasjem, 39,39 % pa kot popolnoma etično. Na drugi strani pa je pri računovodjah izrazito prevladoval odgovor etično ravnanje managerja. Zanj se je odločilo 42,42 % vprašanih. 9,09 % vprašanih računovodij je dejanje videlo kot popolnoma neetično, medtem ko se med študenti za tak odgovor ni odločil noben anketiranec. Na Sliki 1 so grafično predstavljeni pridobljeni odgovori študentov in računovodij na scenarij 1 – barvanje objekta.

Scenarij 2 se glasi: Manager je naročil zaposlenim v odvisni družbi, naj zadržijo vse diskrecijske izdatke (npr. preložijo potovanja zaposlenih, oglaševanje, najemanje nove delovne sile, vzdrževanje ipd.) do naslednjega računovodskega obdobja, zato da bo odvisna družba dosegla načrtovan dobiček. Pričakovan znesek odloženih stroškov: 150.000 EUR.

Izdatki iz februarja in marca so bili odloženi do aprila, da je odvisni družbi uspelo doseči načrtovan dobiček za prvi kvartal.

34,34 % anketiranih študentov je omenjeni scenarij obravnavalo kot manjše nesoglasje. 27,27 % anketiranih študentov ga je videlo kot resno nesoglasje, 21,21 % pa kot vprašljiva praksa. Zgolj 12,12 % ga je obravnavalo kot popolnoma etičen. Med poklicnimi računovodjami prevladuje odgovor resno nesoglasje. Tako ga razume 36,36 % vprašanih računovodij. 30,30 % ga obravnava kot manjše nesoglasje.

Scenarij 3 je podoben scenariju 2, razlikuje se le v tem, da so bili izdatki iz novembra in decembra preloženi do januarja, da je odvisni družbi uspelo doseči načrtovan letni dobiček.

Odgovori obeh skupin respondentov so bili podobni kot v scenariju 2. 31,82 % anketiranih študentov je scenarij obravnavalo kot resno nesoglasje, 28,79 % kot manjše nesoglasje in 22,73 % kot vprašljivo prakso. 33,30 % računovodij ga je obravnavalo kot resno nesoglasje, 30,30 % kot manjše nesoglasje in 24,24 % je omenjeni scenarij videlo kot popolnoma neetičen. Zanimivo je, da se pri scenariju 2 noben računovodja ni odločil za odgovor popolnoma neetično, pri scenariju 3 pa se je za ta odgovor odločilo kar 24,24 % anketiranih računovodij.

Naslednji scenarij, ki ga bom omenila, je scenarij uravnavanja dobička s pomočjo računovodskih metod: 15. decembra je referent naročil pisarniški material v višini 3.000 EUR. Pisarniški material je bil dobavljen 29. decembra. Do naročila je prišlo pomotoma, saj je manager striktno naročil, da do konca poslovnega leta ne sme priti do nastanka kakršnihkoli diskrecijskih stroškov. Pisarniški material prav tako ni bil nujno potreben. Po računovodski politiki podjetja se pisarniški material ob dobavi knjiži kot odhodek. Ko je manager izvedel, kaj se je zgodilo, je z namenom, da bi bila napaka referenta popravljena, prosil računovodski oddelek, naj računa ne poknjiži do februarja.

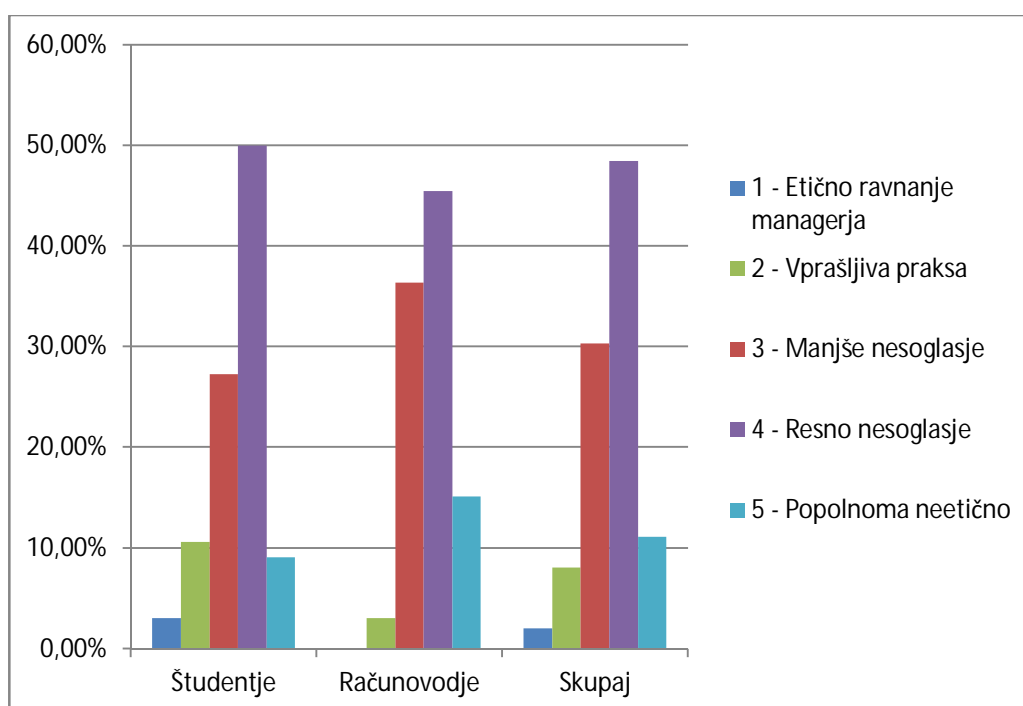
S Slike 2 opazim, da so bili odgovori glede scenarija 4 pri obeh skupinah podobni. Pri študentih je s 50 % prevladoval odgovor resno nesoglasje, sledil pa mu je odgovor manjše nesoglasje, za katerega se je odločilo 27,27 % anketiranih študentov. Pri računovodjah se je za odgovor resno nesoglasje odločilo 45,45 % vprašanih, za odgovor manjše nesoglasje pa 36,36 % vprašanih računovodij. Skupno se je za odgovor resno nesoglasje odločilo 48,48 % vprašanih, za odgovor manjše nesoglasje 30,30 %, za odgovor popolnoma neetično 11,11 %, za odgovor vprašljiva praksa 8,08 %, za odgovor etično ravnanje managerja pa 2,02 % vprašanih.

Scenarij 5 se glasi: V septembru se je manager zavedel, da bo morala odvisna družba v četrtem kvartalu delati izjemno uspešno, če želijo doseči načrtovane cilje. Manager se je odločil za vpeljavo prodajnega programa z bolj odprtimi plačilnimi pogoji, da bi v tekočem

letu pridobil nekaj prodaje, ki bi se drugače zgodila v naslednjem letu. Stranke, ki bi sprejele dobavo v četrtem kvartalu, bi dobile 120-dnevni rok plačila.

36,36 % študentov je scenarij 5 obravnavalo kot popolnoma etičen, 33,33 % ga je dojemalo kot vprašljiva praksa in 18,18 % kot manjše nesoglasje. Tudi med računovodjami je prevladoval odgovor popolnoma etičen, za katerega se je odločilo 30,30 % anketiranih računovodij. Sledil je odgovor vprašljiva praksa s 24,24 %, resno nesoglasje z 21,21 % in manjše nesoglasje z 18,18 %. Za odgovor popolnoma neetično se je odločilo 6,06 % vprašanih računovodij.

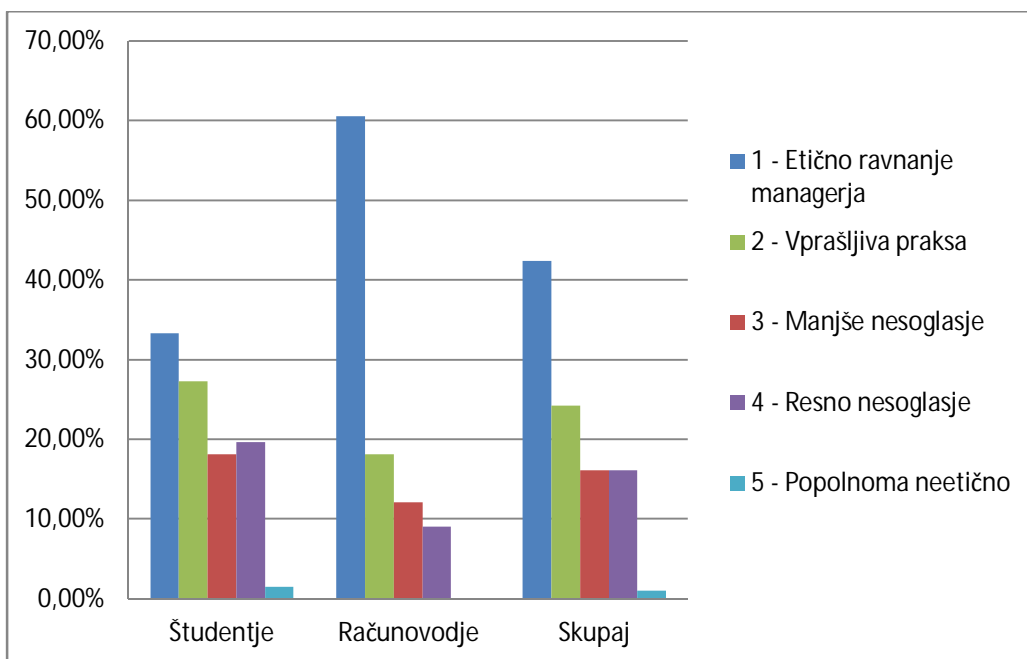
Slika 2: Grafična predstavitev scenarija 4 – pisarniški material

Zanimiva odstopanja sem opazila tudi pri naslednjem scenariju: V septembru se je manager zavedel, da bo morala odvisna družba v četrtem kvartalu delati izjemno uspešno, če želijo doseči načrtovane cilje. Manager je naročil zaposlenim v proizvodnji, naj v decembru delajo nadure, da bodo do konca leta dostavili čim več blaga.

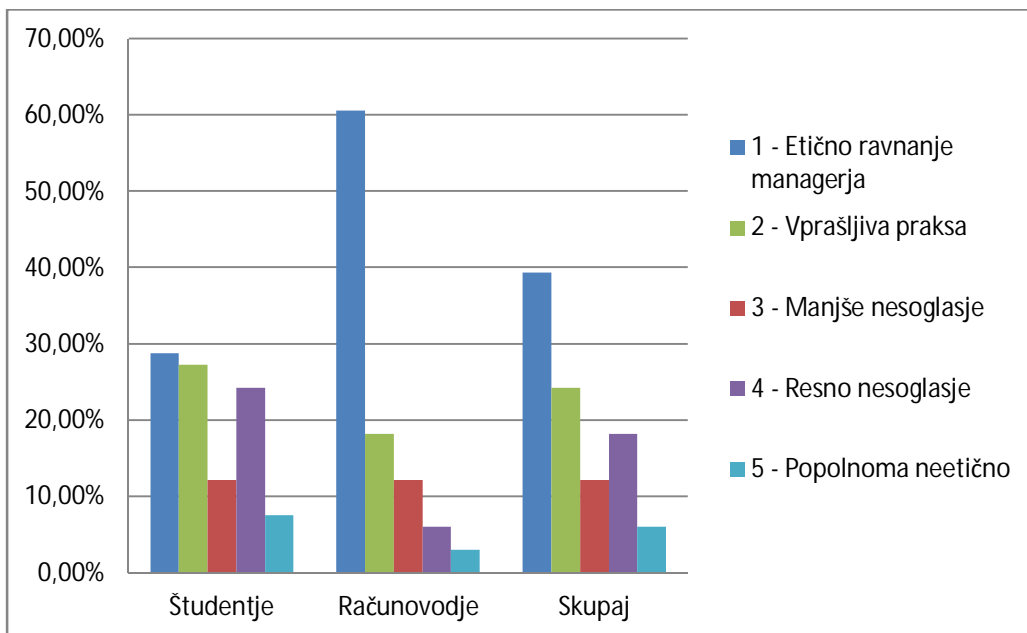
Predstavljeni scenarij se nanaša na uravnavanje dobička s pomočjo poslovnih odločitev. Iz Slike 3 razberem, da se je zdel omenjeni scenarij še posebej etičen računovodjam – 60,61 % udeležencev je scenarij opredelilo kot etično ravnanje managerja. Tudi pri študentih se je največ udeležencev (33,33 %) opredelilo za ta odgovor, drugi izbrani odgovor pri študentih pa je bil vprašljiva praksa. Po mnenju 27,27 % vprašanih študentov je predstavljeni scenarij sodil v etično kategorijo vprašljiva praksa. Med računovodjami se je za tak odgovor odločilo 18,18 % vprašanih. Niti enemu računovodji se predstavljeni scenarij ni zdel popolnoma neetičen, medtem ko je med študenti en anketiranec izbral ta odgovor.

Slika 3: Grafični prikaz scenarija 6 – nadure v proizvodnji

Sledi scenarij 7: V septembru se je manager zavedel, da bo morala odvisna družba v četrtem kvartalu delati izjemno uspešno, če želijo doseči načrtovane cilje. Manager je prodal nekaj presežnih sredstev in prikazal dobiček v višini 40.000 EUR.

Slika 4: Grafični prikaz scenarija 7 – prodaja presežnih sredstev

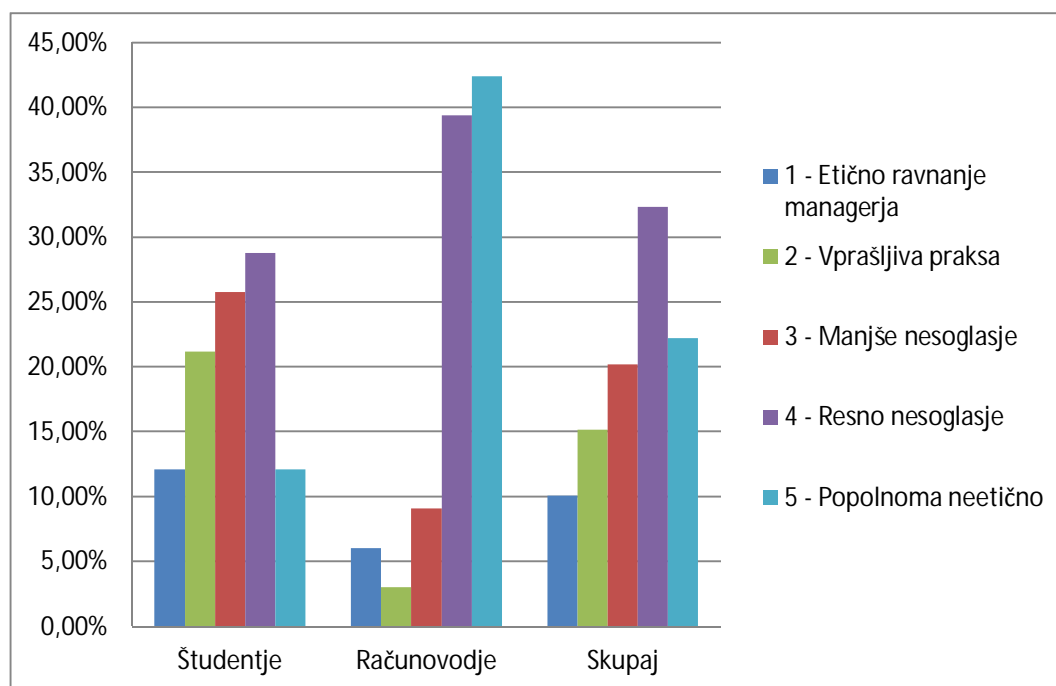

S Slike 4 opazim, da se tudi scenarij 7 večini računovodij zdi etičen. Tako je odgovorilo 60,61 % anketiranih računovodij. Po drugi strani pa se je zdel omenjeni scenarij etičen le 28,79 % študentom. 27,27 % vprašanih študentov je predstavljeni scenarij opredelilo kot vprašljiva praksa, 24,24 % pa ga je videlo kot resno nesoglasje.

Naslednji je scenarij 8: Na začetku decembra 2015 je manager spoznal, da bo odvisna družba presegla načrtovane ciljne dobičke za leto 2015. Manager je naročil računovodji, naj vnaprej plača del stroškov (npr. hotelske sobe, stroške razstavljanja) za ogromno razstavo, ki se bo odvijala v marcu 2016, in naj jih poknjiži kot stroške v letu 2015. Znesek: 60.000 EUR.

42,42 % računovodij in 12,12 % študentov je scenarij 8 označilo kot popolnoma neetičen. Kot resno nesoglasje ga je obravnavalo 39,39 % računovodij in 28,79 % študentov. Med študenti je 21,21 % anketirancev scenarij videlo kot vprašljivo prakso, 25,76 % pa kot manjše nesoglasje. Na Sliki 5 so grafično prikazani odgovori na scenarij 8.

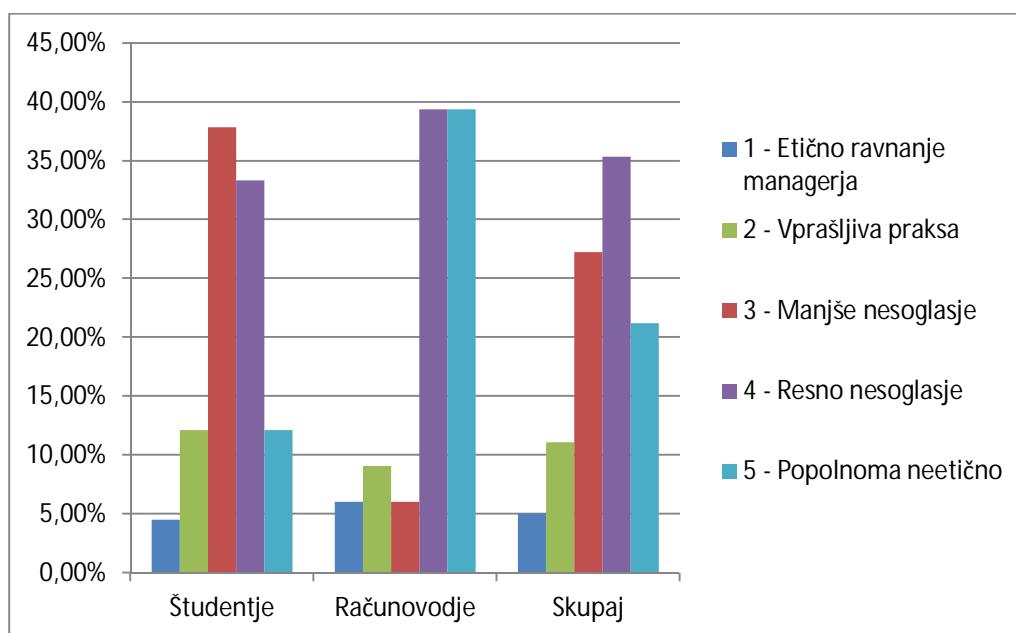
Slika 5: Grafična predstavitev scenarija 8 – vnaprejšnje plačilo stroškov

Scenarij 9 se glasi: Manager je naročil računovodji, naj odpiše del vrednosti zalog zaradi zastaranja (tj. zniža vrednost zalog in zabeleži pripadajoč odhodek v izkazu poslovnega izida). Računovodja je z uporabo konservativne računovodske politike ugotovil, da je potreben odpis vrednosti dokončanih proizvodov v višini 700.000 EUR. Manager je sicer močno prepričan, da bo blago kasneje prodano po polni ceni, a bo slabitev zalog vseeno izvedena.

Večina študentov je scenarij 9 obravnavala kot manjše nesoglasje. Tako je odgovorilo 37,88 % vprašanih študentov. 33,33 % vprašanih študentov je scenarij obravnavalo kot resno nesoglasje. Po drugi strani pa sta med računovodjami prevladovala odgovora resno nesoglasje (39,39 %) in popolnoma neetično (39,39 %). Odgovore sem grafično predstavila s Sliko 6.

Slika 6: Grafična predstavitev scenarija 9 – odpis vrednosti zalog

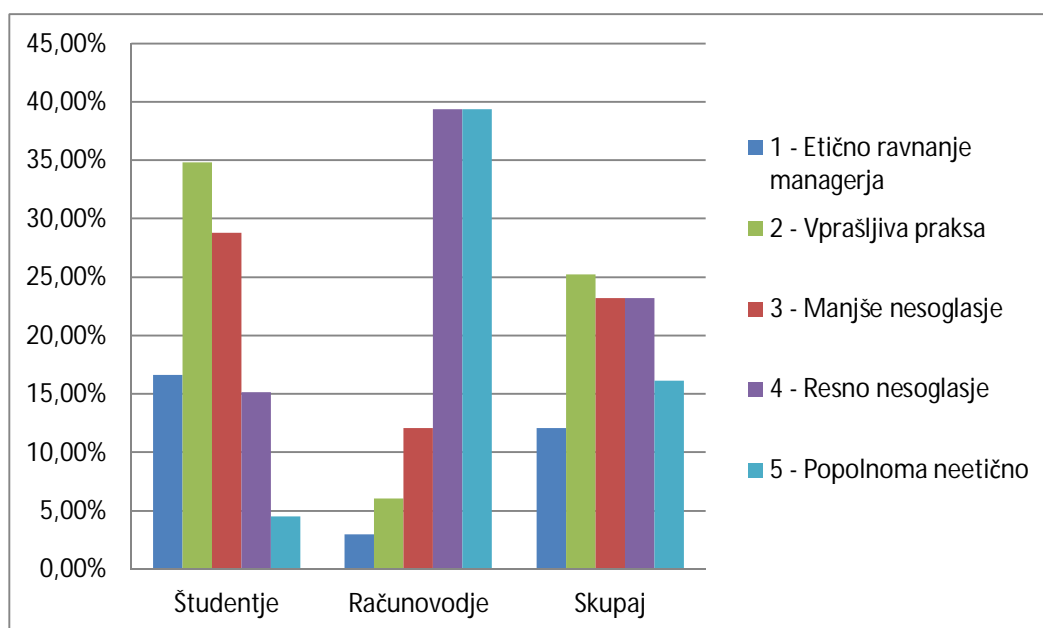
Sledi scenarij 10: Naslednje leto je odvisna družba prodala 70 % odpisanega blaga, stranka pa je pokazala zanimanje, da bi leto za tem odkupila še preostalo blago. Manager je naročil računovodji, naj vrednost blaga vrne na prvotno. To bi pomenilo, da bi se vrednost zalog, ki je bila v preteklem letu znižana zaradi odpisa, v tekočem letu povišala za 210.000 EUR. Posledično bi zaznali tudi povišanje čistih prihodkov v izkazu poslovnega izida. Managerjev razlog za ponovno spremembo dobička je: Možnost nadaljnega razvoja nekaterih pomembnih produktov, ki bi v nasprotnem primeru lahko bil prekinjen zaradi omejitve proračuna.

Pri scenariju 10 so se odgovori med skupinami močno razlikovali. 16,67 % študentov je scenarij obravnavalo kot etičen, medtem ko se je med računovodjami za ta odgovor opredelilo le 3,03 % anketiranih. 34,85 % študentov in 6,06 % računovodij je scenarij obravnavalo kot vprašljiva praksa, 28,79 % študentov in 12,12 % računovodij se je odločilo za odgovor manjše nesoglasje, 15,15 % študentov in 39,39 % računovodij je scenarij obravnavalo kot resno nesoglasje in 4,55 % študentov in 39,39 % računovodij kot popolnoma neetično. Opaziti je, da so bili računovodje v predstavljenem scenariju dokaj enotni glede videnja scenarija kot neetičnega, medtem ko se študentje do scenarija niso tako odločno opredelili. Na Sliki 7 so grafično prikazani omenjeni odgovori.

Scenarij 11 se glasi enako kot scenarij 10, le da je managerjev razlog za ponovno spremembo dobičkov doseganje ciljnih dobičkov.

28,79 % študentov je scenarij videlo kot vprašljiva praksa, 27,27 % kot manjše nesoglasje, 21,21 % kot resno nesoglasje, 12,12 % kot etično ravnanje in 10,61 % kot popolnoma neetično. Med računovodjami je prevladoval odgovor resno nesoglasje, za katerega se je odločilo 39,39 % anketiranih računovodij. S 33,33 % je sledil odgovor popolnoma neetično, 15,15 % anketiranih računovodij pa je scenarij obravnavalo kot vprašljiva praksa.

Slika 7: Grafična predstavitev scenarija 10 – razvoj produktov

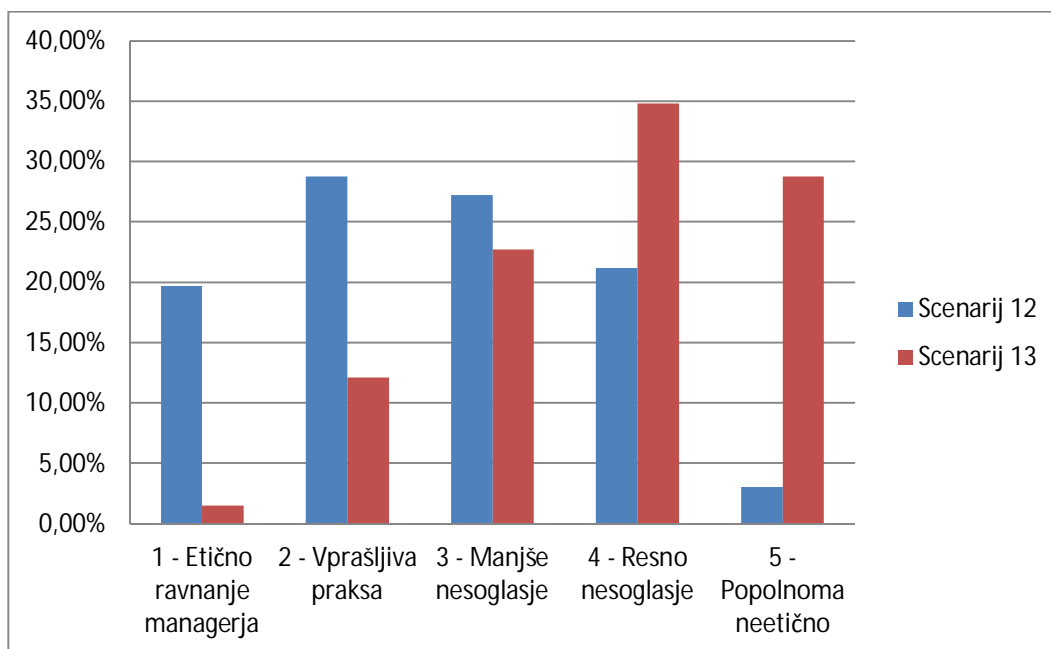
V nadaljevanju bom ločeno po skupinah anketirancev predstavila še scenarija 12 in 13: V novembru 2015 se je odvisna družba trudila ostati znotraj proračunskega okvira. Manager je poklical svetovalno podjetje, s katerim so sodelovali, in jih prosil, naj ne izstavijo računa za svoje storitve do prihodnjega leta. Svetovalno podjetje je s prošnjo soglašalo. Opravili so storitev, ki je v tekočem letu niso zaračunali:

- scenarij 12: v višini 30.000 EUR in
- scenarij 13: v višini 500.000 EUR.

S Slike 8, na kateri so grafično prikazani odgovori študentov na scenarij 12 in 13, opazim, da se odgovori glede etičnosti posameznega scenarija razlikujejo glede na višino uravnavanega dobička. 28,79 % vprašanih študentov je scenarij 12 obravnavalo kot vprašljiva praksa, 27,27 % kot manjše nesoglasje, 21,21 % kot resno nesoglasje, 19,70 % kot etično in zgolj 3,03 % kot popolnoma neetično.

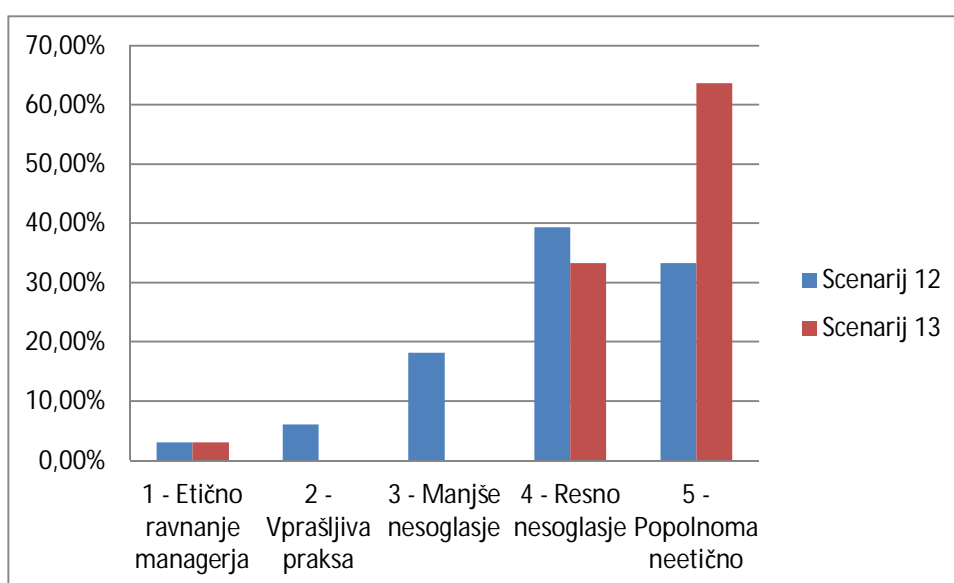
Odgovori za scenarij 13, kjer je višina uravnavanega dobička precej višja kot v scenariju 12 in znaša kar 500.000 EUR, pa se močno razlikujejo. 34,85 % anketiranih študentov omenjeni scenarij obravnava kot resno nesoglasje, 28,79 % kot popolnoma neetično, 22,73 % kot manjše nesoglasje, 12,12 % kot vprašljiva praksa in 1,52 % kot etično.

Slika 8: Grafična predstavitev scenarija 12 – nižji strošek in scenarija 13 – višji strošek – odgovori študentov

Podobno sem s Sliko 9 predstavila še odgovore računovodij za scenarij 12 in 13.

Slika 9: Grafična predstavitev scenarija 12 – nižji strošek in scenarija 13 – višji strošek – odgovori računovodij

Računovodje so se v obeh scenarijih opredelili dokaj podobno, ne glede na višino uravnavanega dobička. Glede scenarija 12 se je 3,03 % računovodij opredelilo, da scenarij obravnavajo kot etičen, 6,06 % kot vprašljiva praksa, 18,18 % kot manjše nesoglasje, 39,39 % kot resno nesoglasje in 33,33 % kot popolnoma neetično.

Glede scenarija 13 se je 3,03 % računovodij opredelilo, da scenarij obravnavajo kot etičen, 33,33 % kot resno nesoglasje in 63,64 % kot popolnoma neetično.

S tem sem na kratko predstavila pomembnejše rezultate ankete. Pri vseh odgovorih sem opazila, da se odgovori znotraj skupine močno razlikujejo in da znotraj skupine ne obstaja enotno mišljenje glede posameznega scenarija. Torej poleg tega, da obstajajo razlike med skupinama anketirancev, obstajajo tudi odstopanja znotraj posamezne skupine. Večja nihanja in neenotnosti je opaziti med študenti, računovodje so si bili glede nekaterih scenarijev dokaj enotni. Popolne enotnosti nismo opazili niti pri enem scenariju, kar je smiselno, saj se razmišljanja in videnja posameznega scenarija kot etičnega oziroma neetičnega od posameznika do posameznika razlikujejo.

V nadaljevanju se bom posvetila statistični analizi podatkov.

Po pregledu aritmetičnih sredin spremenljivk sem na spremenljivkah izvedla Levenov test enakosti varianc. Rezultati so prikazani v Tabeli 2.

Tabela 2: Levenov test enakosti varianc za posamezen scenarij

		Levenov test enakosti varianc	
		F	Sig.
1 B	Predpostavka enakih varianc	8,387	0,005
2 B	Predpostavka enakih varianc	0,088	0,767
3 B	Predpostavka enakih varianc	0,075	0,785
4 A	Predpostavka enakih varianc	1,414	0,237
5 B	Predpostavka enakih varianc	5,050	0,027
6 B	Predpostavka enakih varianc	2,017	0,159
7 B	Predpostavka enakih varianc	5,509	0,021
8 A	Predpostavka enakih varianc	2,209	0,140
9 A	Predpostavka enakih varianc	0,011	0,918
10 A	Predpostavka enakih varianc	1,669	0,199
11 A	Predpostavka enakih varianc	0,766	0,384
12 A	Predpostavka enakih varianc	2,718	0,102
13 A	Predpostavka enakih varianc	5,588	0,020

Interpretacija Levenovega testa enakosti varianc – preizkus je odkril značilno razliko:

- 1B – Barvanje objekta: Preizkus je odkril značilno razliko pri stopnji značilnosti 0,005. Lahko trdim, da sta pri scenariju 1, ki se nanaša na barvanje objekta, varianci skupin enaki.

Levenov test enakosti varianc je odkril značilno razliko še pri scenarijih 5B – Plačilni pogoji, 7B – Prodaja presežnih sredstev in 13A – Višji strošek.

Interpretacija Levenovega testa enakosti varianc – preizkus ni odkril značilne razlike:

- 2B – Izdatki (kvartalno): Preizkus ni odkril značilne razlike. Ne morem trditi, da sta pri scenariju 2, ki se nanaša na zadrževanje izdatkov med kvartali, varianci skupin enaki.

Levenov test enakosti varianc ni ugotovil značilne razlike pri scenarijih 3B – Izdatki (letno), 4A – Pisarniški material, 6B – Nadure v proizvodnji, 8A – Vnaprejšnje plačilo stroškov, 9A – Odpis vrednosti zalog, 10A – Razvoj produktov, 11A – Načrtovani ciljni dobički in 12A – Nižji strošek.

Po izvedbi Levenovega testa enakosti varianc sem s t-testom preverjala, če se odgovori skupin respondentov med sabo statistično značilno razlikujejo. Rezultati so predstavljeni v Tabeli 3.

Tabela 3: T-test enakosti povprečij med neodvisnimi vzorci za posamezen scenarij

		t-test enakosti povprečij						
		t	df	Sig. (2-stranska)	Razlika povprečij	Razlika standardnih napak	95 % stopnja značilnosti	
							Spodnja	Zgornja
1B	Predpostavka enakih varianc	0,66	97,00	0,51	0,17	0,25	-0,33	0,67
2B	Predpostavka neenakih varianc	-0,13	63,83	0,90	-0,03	0,23	-0,49	0,43
3B	Predpostavka neenakih varianc	1,98	60,78	0,05	0,48	0,25	-0,01	0,98
4A	Predpostavka neenakih varianc	1,22	75,56	0,23	0,21	0,17	-0,13	0,56
5B	Predpostavka enakih varianc	1,68	97,00	0,10	0,41	0,24	-0,08	0,89

se nadaljuje

Tabela 3: T-test enakosti povprečij med neodvisnimi vzorci za posamezen scenarij (nad.)

		t-test enakosti povprečij						
		t	df	Sig. (2-stranska)	Razlika povprečij	Razlika standardnih napak	95 % stopnja značilnosti	
							Spodnja	Zgornja
6B	Predpostavka enakih varianc	-2,47	97,00	0,02	-0,59	0,24	-1,07	-0,12
7B	Predpostavka enakih varianc	-3,04	97,00	0,00	-0,82	0,27	-1,35	-0,28
8A	Predpostavka neenakih varianc	4,17	70,32	0,00	1,02	0,24	0,53	1,50
9A	Predpostavka neenakih varianc	2,52	55,47	0,01	0,61	0,24	0,12	1,09
10A	Predpostavka neenakih varianc	6,72	67,14	0,00	1,50	0,22	1,05	1,95
11A	Predpostavka enakih varianc	3,93	97,00	0,00	0,99	0,25	0,49	1,48
12A	Predpostavka enakih varianc	5,79	97,00	0,00	1,35	0,23	0,89	1,81
13A	Predpostavka enakih varianc	3,73	97,00	0,00	0,77	0,21	0,36	1,18

Interpretacija t-testa – preizkus ni odkril značilne razlike:

- 1B – Barvanje objekta; predpostavka enakih varianc: preizkus ni odkril značilne razlike. Za scenarij 1, ki se nanaša na barvanje objekta, ne morem trditi, da se odgovori obeh skupin anketirancev razlikujejo. Ne morem trditi, da se zdi scenarij 1, ki vsebuje uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev, računovodjam manj etično sporen kot študentom.

Preizkus ni odkril značilne razlike pri scenarijih 2B – Izdatki (kvartalno), 4A – Pisarniški material in 5B – Plačilni pogoji.

Interpretacija t-testa – preizkus je odkril značilno razliko:

- 3B – Izdatki (letno); predpostavka neenakih varianc: preizkus je odkril značilno razliko. Za scenarij 3, ki se nanaša na zadrževanje izdatkov med poslovnimi leti, lahko trdim, da se odgovori obeh skupin anketirancev razlikujejo. Lahko trdim, da se zdi scenarij 3, ki vsebuje uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev, računovodjam manj etično sporen kot študentom.

Preizkus je odkril značilno razliko pri scenarijih 6B – Nadure v proizvodnji, 7B – Prodaja presežnih sredstev, 8A – Vnaprejšnje plačilo stroškov, 9A – Odpis vrednosti zalog, 10A –

Razvoj produktov, 11A – Načrtovani ciljni dobički, 12A – Nižji strošek in 13A – Višji strošek.

Z izvedbo t-testa na posameznem scenariju sem ugotovila, pri katerih scenarijih se med skupinama anketirancev pojavljajo statistično značilne razlike.

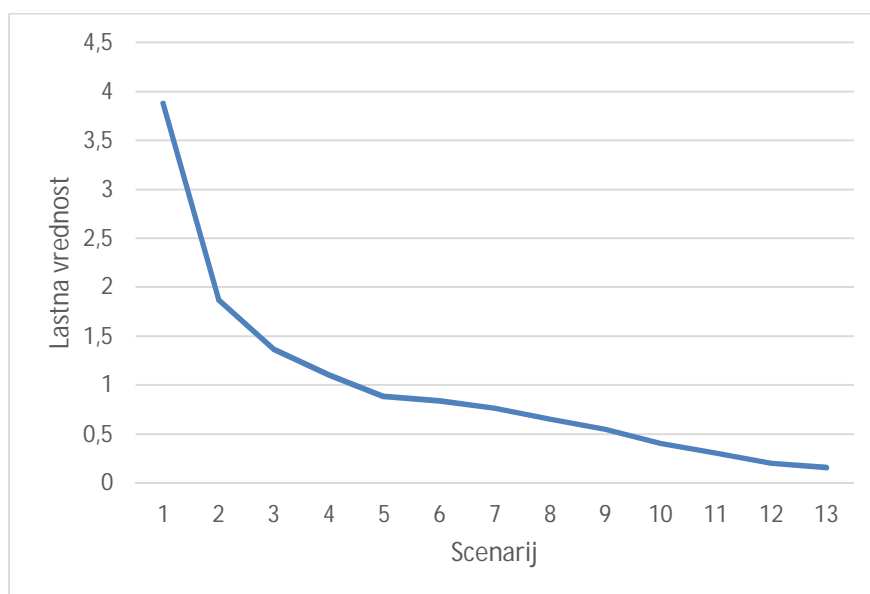
Po pregledu zbranih podatkov sem želela zmanjšati število spremenljivk. Tega sem se lotila s faktorsko analizo v programu SPSS. Naredila sem analizo glavnih osi (angl. *Principal axis factoring*) z rotacijo Varimax.

Rezultat so bili novi štirje faktorji, kot je prikazano v Tabeli 4. Iz Tabele 4 razberem, da je 63,3 % variance vseh spremenljivk pojasnjene s prvimi štirimi faktorji. Omenjene rezultate sem grafično prikazala na Sliki 10.

Tabela 4: Celotna pojasnjena varianca

Faktor	Začetne lastne vrednosti			Rotirana vsota kvadratov obremenitve		
	Skupaj	% variance	Kumulativno %	Skupaj	% variance	Kumulativno %
1	3,88	29,87	29,87	2,47	18,97	18,97
2	1,87	14,37	44,24	1,71	13,20	32,18
3	1,37	10,54	54,78	1,40	10,76	42,95
4	1,11	8,51	63,30	0,89	6,87	49,82
5	0,89	6,81	70,10			
6	0,84	6,47	76,58			
7	0,77	5,90	82,48			
8	0,65	5,03	87,51			
9	0,55	4,26	91,76			
10	0,40	3,11	94,87			
11	0,31	2,35	97,21			
12	0,20	1,55	98,76			
13	0,16	1,24	100,00			

Slika 10: Grafični prikaz celotne pojasnjene variance

Prvotne spremenljivke so bile med nove štiri faktorje razporejene, kot je prikazano v Tabeli 5. Te faktorje sem uporabila za nadaljnje statistične analize, saj najbolj točno predstavljajo značilnosti izbranega vzorca.

Tabela 5: Rotirana factorska matrika – skupaj za študente in računovodje

Spremenljivke	Faktor			
	1	2	3	4
10A	0,87			
11A	0,74			
8A	0,57			
9A	0,54			
4A	0,41			
13A		0,83		
12A		0,74		
3B			0,90	
2B			0,67	
1B			0,46	
5B			0,34	
6B				0,71
7B				0,48

Faktor 1 in faktor 2 sestavljajo spremenljivke, ki vključujejo uravnavanje dobička s pomočjo računovodskih metod. Faktor 1 vsebuje spremenljivke, ki vključujejo spremembe zalog in stroškov. V nadaljevanju ga bom zato poimenovala ZALMANIP. Sestavljajo ga spremenljivke 4 – Pisarniški material, 8 – Vnaprejšnje plačilo stroškov, 9 – Odpis vrednosti

zalog, 10 – Razvoj produktov in 11 – Načrtovani ciljni dobički. Faktor 2 vključuje spremenljivke, ki se nanašajo na ostale računovodske manipulacije. Poimenovala ga bom RACMANIP. Sestavljata ga spremenljivki 12 – Nižji strošek in 13 – Višji strošek.

Faktor 3 in faktor 4 sestavljajo spremenljivke, ki vključujejo uravnavanje dobička s pomočjo poslovnih odločitev. Faktor 3 vsebuje spremenljivke, ki vključujejo spremembe poslovnih stroškov. Poimenovala ga bom POSLSTR. Sestavljajo ga spremenljivke 1 – Barvanje objekta, 2 – Izdatki (kvartalno), 3 – Izdatki (letno) in 5 – Plačilni pogoji. Faktor 4 vsebuje spremenljivke, ki vplivajo na prihodke. Poimenovala ga bom POSLPRIH. Sestavljata ga spremenljivki 6 – Nadure v proizvodnji in 7 – Prodaja presežnih sredstev. V nadaljnji analizi bom uporabljala nova poimenovanja.

Po delitvi prvotnih trinajstih spremenljivk na nove štiri faktorje sem se lotila analize razlike med povprečji novih faktorjev. To sem storila na dva načina:

1. Način 1: faktorje sem izračunala tako, da sem spremenljivke umetno obtežila z enakovrednim ponderjem.
2. Način 2: nove faktorje sem izračunala s pomočjo programa SPSS.

Način 1

Po prvem načinu sem vrednost posameznega faktorja za vsako enoto izračunala na naslednji način:

$$ZALMANIP = 1/5 * \text{scenarij } 4 + 1/5 * \text{scenarij } 8 + 1/5 * \text{scenarij } 9 + 1/5 * \text{scenarij } 10 + 1/5 * \text{scenarij } 11 \quad (1)$$

$$RACMANIP = 1/2 * \text{scenarij } 12 + 1/2 * \text{scenarij } 13 \quad (2)$$

$$POSLSTR = 1/4 * \text{scenarij } 1 + 1/4 * \text{scenarij } 2 + 1/4 * \text{scenarij } 3 + 1/4 * \text{scenarij } 5 \quad (3)$$

$$POSLPRIH = 1/2 * \text{scenarij } 6 + 1/2 * \text{scenarij } 7 \quad (4)$$

Na ta način sem umetno ustvarila 4 nove spremenljivke. S ponderiranjem sem vsem dala enako moč, kar pa ni najbolj ustrezno, zato sem v nadaljevanju izračunala še povprečje novih spremenljivk, dobljenih s pomočjo izračunov SPSS-a. Za ponderiranje sem se odločila zato, da sem spremenljivke postavila na prvotno 5-stopenjsko lestvico. SPSS namreč pri faktorski analizi glavnih osi za novo sredino določi vrednost 0. Ponderiranje po načinu 1 je torej potrebno, da sem se lahko lotila interpretacije rezultatov po načinu 2.

Za ponderirane nove spremenljivke, izračunane po načinu 1, sem izračunala aritmetično sredino ločeno za posamezno skupino anketirancev in za obe skupini skupaj. Rezultati so predstavljeni v Tabeli 6.

Tabela 6: Povprečja novih umetno ustvarjenih spremenljivk, izračunanih po načinu 1

Faktor	Študentje	Računovodje	Skupaj
ZALMANIP	3,08	3,95	3,37
RACMANIP	3,18	4,24	3,54
POSLSTR	2,57	2,83	2,65
POSLPRIH	2,42	1,71	2,18

Legenda: 1 = Etično ravnanje managerja; 2 = Vprašljiva praksa; 3 = Manjše nesoglasje; 4 = Resno nesoglasje; 5 = Popolnoma neetično.

Iz Tabele 6 opazim, da so odgovori študentov dosegli nižje vrednosti povprečij kot računovodje pri spremenljivkah ZALMANIP, RACMANIP in POSLSTR. Višjo vrednost so dosegli zgolj pri spremenljivki POSLPRIH. To pomeni, da se računovodjem zdijo manipulacije zalog in stroškov (ZALMANIP), ostale računovodske manipulacije (RACMANIP) in uravnavanje dobička preko poslovnih odločitev, ki vključujejo spremembe stroškov (POSLSTR) manj etične, kot jih smatrajo študentje. Po drugi strani pa se jim zdi uravnavanje dobičkov preko poslovnih odločitev, ki vključujejo spremembe prihodkov (POSLPRIH) bolj etične, kot jih smatrajo študentje.

Potrebno je preveriti še statistično značilnost dobljenih odgovorov, česar sem se lotila z izračunom Levenovega testa enakosti varianc, kot je prikazano v Tabeli 7 in s t-testom, kot je prikazano v Tabeli 8.

Tabela 7: Levenov test enakosti varianc novih faktorjev, izračunanih po načinu 1

		Levenov test enakosti varianc	
		F	Sig.
ZALMANIP	Predpostavka enakih varianc	0,002	0,963
RACMANIP	Predpostavka enakih varianc	3,276	0,073
POSLSTR	Predpostavka enakih varianc	9,511	0,003
POSLPRIH	Predpostavka enakih varianc	0,174	0,678

Interpretacija Levenovega testa enakosti varianc novih faktorjev, izračunanih po načinu 1:

- ZALMANIP: Preizkus ni odkril značilne razlike glede enakosti varianc novih faktorjev. Ne morem trditi, da sta pri faktorju ZALMANIP, izračunanem po načinu 1, ki se nanaša na uravnavanje dobičkov z uporabo računovodskih metod, ki vključujejo manipulacijo zalog in stroškov, varianci skupin enaki.
- RACMANIP: Preizkus ni odkril značilne razlike glede enakosti varianc novih faktorjev. Ne morem trditi, da sta pri faktorju RACMANIP, izračunanem po načinu 1, ki se nanaša na uravnavanje dobičkov z uporabo računovodskih metod, ki vključujejo ostale računovodske manipulacije, varianci skupin enaki.
- POLSTR: Preizkus je odkril značilno razliko pri stopnji značilnosti 0,03. Lahko trdim, da sta pri faktorju POLSTR, izračunanem po načinu 1, ki se nanaša na uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev, ki vključujejo spremembe stroškov, varianci skupin enaki.
- POSLPRIH: Preizkus ni odkril značilne razlike. Ne morem trditi, da sta pri faktorju POSLPRIH, izračunanem po načinu 1, ki se nanaša na uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev, ki vključujejo spremembe prihodkov, varianci skupin enaki.

Potrebno je preveriti še statistično značilnost z novimi spremenljivkami dobljenih odgovorov, česar sem se lotila s t-testom, kot je prikazano v Tabeli 8.

Tabela 8: T-test primerjave povprečij med neodvisnimi vzorci novih faktorjev, izračunanih po načinu 1

		t-test primerjave povprečij med neodvisnimi vzorci						
		t	df	Sig. (2-stranska)	Razlika povprečij	Razlika standard-nih napak	95 % stopnja značilnosti	
							Spodnja	Zgornja
ZALMANIP	Predpostavka neenakih varianc	5,38	63,94	0,00	0,86	0,16	0,54	1,18
RACMANIP	Predpostavka neenakih varianc	5,55	73,12	0,00	1,06	0,19	0,66	1,44
POSSTR	Predpostavka enakih varianc	1,47	97,00	0,15	0,26	0,18	-0,09	0,61
OSLPRIH	Predpostavka neenakih varianc	-3,40	63,09	0,00	-0,71	0,21	-1,12	-0,29

Interpretacija t-testa primerjave povprečij med neodvisnimi vzorci novih faktorjev, izračunanih po načinu 1:

- ZALMANIP; predpostavka neenakih varianc: preizkus je odkril značilno razliko pri zanemarljivi stopnji značilnosti. Za uravnavanje dobičkov z uporabo računovodskih metod, izračunanih po načinu 1, ki vključujejo manipulacijo zalog in stroškov, lahko trdim, da se odgovori med skupinama anketirancev razlikujejo. Računovodjam se zdi uravnavanje dobičkov z uporabo računovodskih metod, izračunanih po načinu 1, ki vključujejo manipulacijo zalog in stroškov, manj etično kot študentom.
- RACMANIP; predpostavka neenakih varianc: preizkus je odkril značilno razliko pri zanemarljivi stopnji značilnosti. Za uravnavanje dobičkov z uporabo računovodskih metod, izračunanih po načinu 1, ki vključujejo ostale računovodske manipulacije, lahko trdim, da se odgovori med skupinama anketirancev razlikujejo. Računovodjam se zdi uravnavanje dobičkov z uporabo računovodskih metod, izračunanih po načinu 1, ki vključujejo ostale računovodske manipulacije, manj etično kot študentom.
- POSLSTR; predpostavka enakih varianc: preizkus ni odkril značilne razlike. Za uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev, izračunanih po načinu 1, ki vključujejo spremembe stroškov, ne morem trditi, da se odgovori obeh skupin udeležencev razlikujejo. Ne morem trditi, da se uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev, izračunanih po načinu 1, ki vključujejo spremembe stroškov, zdi računovodjam manj etično kot študentom.
- POSLPRIH; predpostavka neenakih varianc: preizkus je odkril značilno razliko pri stopnji značilnosti 0,01. Za uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev, izračunanih po načinu 1, ki vključujejo spremembe prihodkov, lahko trdim, da se odgovori med skupinama anketirancev razlikujejo. Računovodjam se zdi uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev, izračunanih po načinu 1, ki vključujejo spremembe prihodkov, bolj etično kot študentom.

V nadaljevanju bom predstavila povprečja novih faktorjev, izračunanih po načinu 2, in s t-testom preverila njihovo statistično značilnost.

Način 2

Izračunala sem povprečja faktorjev, kot jih je izračunal SPSS. Zaradi večje preglednosti rezultatov sem ohranila podobno poimenovanje kot pri izračunu faktorjev po načinu 1, le da sem v imena novih faktorjev dodala številko 2, ki ponazarja, da gre za izračun povprečja faktorjev po načinu 2.

Rezultati so prikazani na merski lestvici od -1 do 1, kjer 0 predstavlja sredino odgovorov. Za interpretacijo rezultatov je treba upoštevati, da bolj kot je vrednost negativna, bolj etično je bila posamezna spremenljivka ocenjena med respondenti znotraj skupine. Višja je vrednost spremenljivke, bolj neetično je ocenjena. Rezultati so prikazani v Tabeli 9.

Iz Tabele 9 je razvidno, da so rezultati po posamezni spremenljivki znotraj skupine podobni. Kljub različnemu ponderiranju rezultati kažejo, da so študentje dosegli nižje vrednosti pri spremenljivkah ZALMANIP2, RACMANIP2 IN POSLSTR2 ter višje pri spremenljivki POSLPRIH2. Študentom se torej zdi uravnavanje dobička s pomočjo računovodskih metod, ki vključujejo manipulacije zalog in stroškov, bolj etično kot računovodjem. Enako imajo študentje za bolj etično uravnavanje dobičkov s pomočjo ostalih računovodskih metod in uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev, ki vključujejo spremembe stroškov. Po drugi strani pa dojemajo uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev, ki vključujejo spremembe prihodkov, manj etično kot računovodje.

Tabela 9: Aritmetične sredine novih spremenljivk, izračunanih po načinu 2

Faktor	Študentje	Računovodje	Skupaj
ZALMANIP2	-0,32	0,65	0,00
RACMANIP2	-0,21	0,41	0,00
POSLSTR2	-0,06	0,12	0,00
POSLPRIH2	0,17	-0,34	0,00

Legenda: < 0 → bolj etično; > 0 → bolj neetično

Statistično značilnost povprečij novih faktorjev, izračunanih po načinu 2, sem preverila s t-testom primerjave povprečij med neodvisnimi vzorci. Najprej sem z Levenovim testom naredila pregled enakosti varianc, kot je prikazano v Tabeli 10.

Tabela 10: Levenov test enakosti varianc, izračunanih po načinu 2

		Levenov test enakosti varianc	
		F	Sig.
ZALMANIP2	Predpostavka enakih varianc	0,535	0,466
RACMANIP2	Predpostavka enakih varianc	7,185	0,009
POSLSTR2	Predpostavka enakih varianc	0,100	0,752
POSLPRIH2	Predpostavka enakih varianc	0,143	0,706

Pri faktorjih ZALMANIP2, POSLSTR2 in POSLPRIH preizkus ni odkril značilne razlike. Statistično značilna razlika je pri faktorju RACMANIP2.

Po pregledu enakosti varianc sem naredila t-test primerjave povprečij med neodvisnimi vzorci s 95 % stopnjo značilnosti. T-test sem izvedla ločeno za vsak faktor posebej. Rezulati so prikazani v Tabeli 11.

Tabela 11: T-test primerjave povprečij med neodvisnimi vzorci novih faktorjev, izračunanih po načinu 2

		t-test primerjave povprečij med neodvisnimi vzorci						
		t	Df	Sig. (2-stranska)	Razlika povprečij	Razlika standardnih napak	95 % stopnja značilnosti	
							Spodnja	Zgornja
ZALMANIP2	Predpostavka neenakih varianc	5,74	65,65	0,00	0,98	0,17	0,64	1,31
RACMANIP2	Predpostavka enakih varianc	3,43	97,00	0,00	0,62	0,18	0,26	0,98
POSLSTR2	Predpostavka neenakih varianc	0,90	59,30	0,37	0,18	0,20	-0,23	0,59
POSLPRIH2	Predpostavka neenakih varianc	-3,25	63,64	0,00	-0,52	0,16	-0,83	-0,20

Interpretacija t-testa po posameznem faktorju:

- ZALMANIP2; predpostavka neenakih varianc: preizkus je odkril značilno razliko pri zanemarljivi stopnji značilnosti. Za uravnavanje dobičkov z uporabo računovodskih metod, ki vključujejo manipulacijo zalog in stroškov, lahko trdim, da se odgovori med skupinama anketirancev razlikujejo. Računovodjam se zdi uravnavanje dobičkov z uporabo računovodskih metod, izračunanih po načinu 2, ki vključujejo manipulacijo zalog in stroškov, manj etično, kot ga dojemajo študentje.
- RACMANIP2; predpostavka enakih varianc: preizkus je odkril značilno razliko pri zanemarljivi stopnji značilnosti. Za uravnavanje dobičkov z uporabo računovodskih metod, ki vključujejo ostale računovodske manipulacije, lahko trdim, da se odgovori med skupinama anketirancev razlikujejo. Računovodjam se zdi uravnavanje dobičkov z uporabo računovodskih metod, izračunanih po načinu 2, ki vključujejo ostale računovodske manipulacije, manj etično, kot ga obravnavajo študentje.

- POSLSTR2; predpostavka neenakih varianc: preizkus ni odkril značilne razlike. Za uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev, ki vključujejo spremembe stroškov, ne morem trditi, da se odgovori obeh skupin udeležencev razlikujejo. Ne morem trditi, da se uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev, izračunanih po načinu 2, ki vključujejo spremembe stroškov, zdi računovodjam manj etično kot študentom.
- POSLPRIH2; predpostavka neenakih varianc: preizkus je odkril značilno razliko pri zanemarljivi stopnji značilnosti. Za uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev, ki vključujejo spremembe prihodkov, lahko trdim, da se odgovori med skupinama anketirancev razlikujejo. Računovodjam se zdi uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev, izračunanih po načinu 2, ki vključujejo spremembe prihodkov, bolj etično, kot ga dojemajo študentje.

V Tabeli 12 sem združeno prikazala rezultate analiz. Upoštevala sem tako prvotne spremenljivke kot njihovo nadaljnjo delitev na nove faktorje. S prikazom sem želela zagotoviti večjo preglednost in razumevanje rezultatov. Zaradi boljšega razumevanja vsebine prvotnih spremenljivk sem le-te vsebinsko smiselno poimenovala.

Povprečje novih faktorjev je izračunano kot povprečje prvotnih spremenljivk, ki sestavljajo posamezen faktor. Prikazana je tudi prvotna delitev uravnavanja dobičkov na uravnavanje dobičkov s pomočjo računovodskih metod in na uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev. Znotraj posamezne metode uravnavanja dobičkov sem s faktorsko analizo glavnih osi prišla do dveh novih faktorjev.

Iz podatkov o povprečju za posamezen faktor za celoten vzorec opazim, da anketiranci v splošnem kot najbolj etično sporno obravnavajo uravnavanje dobičkov s pomočjo računovodskih metod, ki vključujejo ostale računovodske manipulacije (RACMANIP). Sledi mu uravnavanje dobičkov s pomočjo računovodskih metod, ki vključujejo manipulacije zalog in stroškov (ZALMANIP).

Manj etično sporno obravnavajo obe vrsti uravnavanja dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev. Kljub temu nekoliko strožje obravnavajo uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev, ki vključujejo spremembe stroškov (POSLSTR), najmanj etično sporno pa vidijo uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev, ki vključujejo spremembe prihodkov (POSLPRIH).

Tabela 12: Prikaz povprečij prvotnih spremenljivk in novih faktorjev za obe skupini anketirancev

Oblika uravnavanja dobička	Faktor	Prvotne spremenljivke	Povprečje prvotnih spremenljivk (std. odklon)	Povprečje novih faktorjev
Računovodske metode	ZALMANIP	4 – Pisarniški material	3,59 (0,87)	3,37
		8 – Vnaprejšnje plačilo stroškov	3,41 (1,27)	
		9 – Odpis vrednosti zalog	3,57 (1,10)	
		10 – Razvoj produktov	3,06 (1,28)	
		11 – Načrtovani ciljni dobički	3,22 (1,26)	
	RACMANIP	12 – Nižji strošek	3,04 (1,26)	3,54
		13 – Višji strošek	4,03 (1,03)	
Poslovne odločitve	POSLSTR	1 – Barvanje objekta	2,22 (1,17)	2,65
		2 – Izdatki (kvartalno)	2,9 (1,07)	
		3 – Izdatki (letno)	3,28 (1,14)	
		5 – Plačilni pogoji	2,21 (1,15)	
	POSLPRIH	6 – Nadure v proizvodnji	2,09 (1,15)	2,18
		7 – Prodaja presežnih sredstev	2,27 (1,32)	

Legenda: 1 = Etično ravnanje managerja; 2 = Vprašljiva praksa; 3 = Manjše nesoglasje; 4 = Resno nesoglasje; 5 = Popolnoma neetično.

Kot rečeno, sem z magistrskim delom želela preveriti naslednji hipotezi:

H1: Uravnavanje dobičkov z uporabo računovodskih metod se zdi računovodjam bolj etično sporno kot študentom.

H2: Uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev se zdi računovodjam manj etično sporno kot študentom.

Po izvedbi faktorjske analize glavnih osi se je izkazalo, da je iz odgovorov, kot so jih podali anketiranci, mogoče izpeljati štiri faktorje. Uravnavanje dobičkov s pomočjo računovodskih metod in uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev je ustrezneje prikazati vsakega s po dvema faktorjema.

Uravnavanje dobičkov s pomočjo računovodskih metod sem tako prikazala s faktorjem ZALMANIP, ki prikazuje uravnavanje dobičkov s pomočjo računovodskih metod, ki vključujejo manipulacijo zaloga in stroškov in s faktorjem RACMANIP, ki prikazuje uravnavanje dobičkov z uporabo računovodskih metod, ki vključujejo ostale računovodske manipulacije.

Uravnavanje dobičkov z uporabo poslovnih odločitev pojasnjujeta faktor POSLSTR, ki se nanaša na uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev, ki vključujejo spremembe stroškov, in faktor POSLPRIH, ki se nanaša na uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev, ki vključujejo spremembe prihodkov.

Rezultati analiz so pokazali, da študentje bolj etično kot računovodje vidijo uravnavanje dobičkov s pomočjo računovodskih metod, ki vključujejo manipulacijo zaloga in stroškov, in uravnavanje dobičkov s pomočjo računovodskih metod, ki vključujejo ostale računovodske manipulacije. Po drugi strani pa študentje bolj neetično kot računovodje obravnavajo uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev, ki vključujejo spremembe prihodkov. Za uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev, ki vključujejo spremembe stroškov, ne morem trditi, da ga katera izmed skupin anketirancev obravnava kot bolj etičnega, saj odgovori niso bili statistično značilno različni.

Faktorje, ki sem jih dobila z izvedbo faktorjske analize glavnih osi, sem za potrebe interpretacije rezultatov in potrditve hipotez združila v dve kategoriji: uravnavanje dobičkov s pomočjo računovodskih metod in uravnavanje dobičkov z uporabo poslovnih odločitev. Rezultati prikazujejo, da računovodje kot bolj neetično obravnavajo uravnavanje dobičkov s pomočjo računovodskih metod. S tem sem potrdila prvo hipotezo.

Glede uravnavanja dobičkov z uporabo poslovnih odločitev se kažejo mešani rezultati. Za faktor uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev, ki vključujejo spremembe stroškov, ne morem trditi, da obstajajo statistično značilne razlike med odgovori obeh skupin. Posledično za ta faktor ne morem ugotavljati, katera skupina anketirancev ga obravnava kot bolj etičnega oziroma neetičnega. Za faktor uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev, ki vključujejo spremembe prihodkov, sem ugotovila, da med odgovori obeh skupin respondentov obstajajo statistično značilne razlike. Računovodje dojemajo uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev, ki vključujejo spremembe prihodkov, kot manj etično sporno kot študentje. Na podlagi omenjenih trditev ne morem sprejeti sklepa o tem, ali se zdi računovodjam uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev manj etično sporno kot študentom.

Na podlagi predstavljenih analiz lahko zaključim, da računovodje kot bolj neetično obravnavajo uravnavanje dobičkov s pomočjo računovodskih metod, medtem ko analiza uravnavanja dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev ni pokazala statistično značilnih rezultatov. Na splošno pa lahko trdim, da se obema skupinama anketirancev zdi uravnavanje dobičkov s pomočjo računovodskih metod bolj etično sporno kot uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev.

3.5 Omejitve raziskave

Glavna omejitev, s katero se srečujem v raziskavi, je odgovarjanje s stališča družbeno sprejemljivih odgovorov. Na posameznikovo odločanje o posameznem odgovoru so lahko vplivale tudi družbene norme. Namesto da bi se osredotočal na to, kaj je etično sporno oziroma etično sprejemljivo za posameznika, se je le-ta lahko osredotočal na to, kaj bi bilo etično sprejemljivo z vidika družbe.

Druga omejitev, ki jo želim omeniti, je odločanje o etičnosti oziroma neetičnosti dejanja na podlagi računovodskih pravil. Na področju računovodstva obstajajo različni standardi, ki jih morajo računovodje upoštevati, ko sprejemajo odločitve glede posameznega dejanja. Obstaja verjetnost, da so se tako študentje kot računovodje pri reševanju ankete osredotočali na to, kaj bi bilo po računovodskih standardih sporno in kaj sprejemljivo. Tako so mnenje o etičnosti podredili pravilom in ne lastnemu razmišljanju. To velja predvsem za scenarije uravnavanja dobička, ki vključujejo spremembe računovodskih metod.

SKLEP

Številni avtorji so se lotili raziskav na področju etike in uravnavanja dobičkov. Kot najpomembnejša avtorja treba omeniti Bruns in Merchanta, ki sta na začetku devetdesetih let razvila vprašalnik o etičnosti uravnavanja dobičkov (Bruns & Merchant, 1990, str. 25). Uporabila sta ga v raziskavi, v kateri sta anketirala generalne direktorje, finančne in nadzorne direktorje ter notranjo revizijo. Prišla sta do spoznanj, da se mnenje glede etičnosti posameznih dejanj med skupinami udeležencev močno razlikuje. Najbolj ju je presenetila ugotovitev, da večina anketirancev meni, da je določena praksa etična, če ni eksplicitno prepovedana z zakonom. Poleg tega sta odkrila, da poročani kratkoročni dobički podjetij omogočajo veliko prostora za napačno interpretacijo, manipulacijo ali celo namerno zavajanje (Bruns & Merchant, 2002, str. 22).

Vprašalnik, ki sta ga razvila Bruns in Merchant (1990, str. 25), je bil osnova za številne raziskave na področju etike in uravnavanja dobičkov. Večina raziskav je bila izvedena v ZDA, nekaj pa tudi v Aziji. V ZDA sta pomemben napredek na področju etike in uravnavanja dobičkov dosegla Fischer in Rosenzweig (1994; 1995). Avtorja sta izvedla raziskavo med študenti dodiplomskih programov poslovnih smeri, podiplomskih programov

poslovnih smeri in med poklicnimi računovodjami. Skupinam sta v reševanje ponudila anketo, ki sta jo predhodno razvila Bruns in Merchant (1990, str. 25). Poleg tega sta scenarije v anketi razdelila na scenarije uravnavanja dobičkov z uporabo računovodskih metod in na scenarije uravnavanja dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev. Po izvedbi raziskave sta prišla do spoznanj, da poklicni računovodje vidijo prakse, vezane na menjavo računovodskih politik, manj etično, kot jih vidijo študenti dodiplomskega in podiplomskega programa. Po drugi strani pa poklicni računovodje obravnavajo prakse, vezane na uporabo različnih poslovnih odločitev, bolj etično, kot jih vidijo študenti dodiplomskega in podiplomskega programa (Fischer & Rosenzweig, 1995, str. 438–439).

Raziskave, ki povezujejo uravnavanje dobičkov in etiko, so bile izvedene predvsem v ZDA, v Sloveniji pa podobna raziskava še ni bila izvedena. Izsledke ameriških avtorjev sem uporabila v svojem magistrskem delu in raziskavo izvedla še na slovenskem trgu.

Za osnovo sem vzela vprašalnik, ki sta ga razvila Bruns in Merchant (1990, str. 25). V vzorec sem izbrala študente tretjih letnikov dodiplomskega programa smeri računovodstvo in revizija na Ekonomski fakulteti v Ljubljani ter poklicne računovodje. Študente podiplomskega programa sem iz raziskave izpustila, sej nisem pričakovala večjih sprememb v etični percepciji, glede na to, da med študenti dodiplomskih in podiplomskih programov ni velike razlike v letih in v delovnih izkušnjah. Scenarije sem tako kot Fischer in Rosenzweig (1995, str. 434) razdelila na tiste, ki pri uravnavanju dobička uporabljajo računovodske metode, in na tiste, ki si pri uravnavanju dobičkov pomagajo s poslovnimi odločitvami.

Pričakovala sem, da se bo zdelo računovodjam uravnavanje dobičkov s pomočjo računovodskih metod bolj etično sporno kot študentom, saj računovodje bolj poznajo računovodske standarde kot študentje, zato bolje od študentov vedo, kdaj je uporaba novih oziroma spremenjenih računovodskih metod etično sporna in kdaj ne (Fischer & Rosenzweig, 1995, str. 437).

Po drugi strani pa sem pričakovala, da se bo zdelo računovodjam uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev manj etično sporno kot študentom. Ker poslovne odločitve niso vezane na računovodske standarde, jih računovodje običajno obravnavajo kot manj etično sporne. Dlje, ko se posameznik udejstvuje v poslu, manj sporne se mu zdijo poslovne odločitve z namenom vplivanja na dobiček. Ker študentje še nimajo veliko izkušenj s tem, kako posel poteka v praksi, poslovne odločitve vidijo bolj etično sporne kot računovodje (Fischer & Rosenzweig, 1995, str. 438).

Rezultati ankete so pokazali, da poklicni računovodje bolj etično sporno kot študentje obravnavajo uravnavanje dobičkov z uporabo računovodskih metod. To je skladno s pričakovanji. Pri analizi odgovorov obeh skupin anketirancev, ki se nanašajo na uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev, pa smo ugotovili, da med odgovori obeh skupin

anketirancev ni statistično značilnih razlik. Nadaljnjih sklepov zato ni bilo mogoče izvesti. Ne morem trditi, da se zdi uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev računovodjam manj etično sporno kot študentom.

Ugotovila sem, da obe skupini kot bolj etično sporno obravnavata uravnavanje dobičkov z uporabo računovodskih metod. Zanimivo je tudi spoznanje, da obstajajo znotraj posamezne skupine anketirancev precejšnja odstopanja v mnenju glede etičnosti posameznega scenarija. Anketiranci posamezne skupine si niso bili pri nobenem scenariju popolnoma enotni glede njegove etičnosti. To je pričakovano, saj se mnenje glede etičnosti od posameznika do posameznika razlikuje.

Z magistrskim delom sem predstavila, kako etično oziroma neetično študentje in poklicni računovodje obravnavajo uravnavanje dobičkov z uporabo računovodskih metod in kako etično oziroma neetično študentje in poklicni računovodje obravnavajo uravnavanje dobičkov s pomočjo poslovnih odločitev. Izsledki raziskave bodo lahko v pomoč tako izobraževalnim ustanovam kot tudi regulatornim organom, predvsem pa bodo dodatno razširili raziskave na področju uravnavanja dobičkov in etike v Sloveniji.

LITERATURA IN VIRI

1. Barua, A., Legoria, J., & Moffitt, J. (2006). Accruals management to achieve earnings benchmarks: a comparison of pre-managed profit and loss firms. *Journal of Business Finance & Accounting*, 33(5/6), 653–670.
2. Beneish, M. (1997). Detecting GAAP violation: implications for assessing earnings management among firms with extreme financial performance. *Journal of Accounting and Public Policy*, 16(3), 271–309.
3. Brown, P. (1999). Earnings management: a subtle (and troublesome) twist to earnings quality. *Journal of Financial Statement Analysis, Winter*, 4(2), 61–63.
4. Bruns, W. J., Jr., & Merchant, K. A. (1990). The dangerous morality of managing earnings. (survey of managers). *Management Accounting (USA)*, 72(2), 22.
5. Bukovnik, M. L., & Mlinarič, B. (2009). *Temelji računovodstva*. Ljubljana: Zavod IRC.
6. Christensen, T. E., Huffman, A. A., & Lewis-Western, M. F. (2016). *Earnings management proxies: prudent business decisions or earnings manipulation?* Najdeno 10. julija na spletnem naslovu <http://ssrn.com/abstract=2793838>
7. Clikeman, P. M., Geiger, M. A., & O'Connell, B. T. (2000). Student perceptions of earnings management: the effects of national origin and gender. *Teaching Business Ethics* 5(4), 389–410.
8. Dayanandan, A., Donker, H., & Kui-Ying, L. (2012). Ethical perceptions on earnings management. *Int. Journal of Behavioural Accounting and Finance*, 3(3/4), 163.
9. Dechow, P., Hutton, A., Kim, J., & Sloan, R. (2012). Detecting earnings management: a new approach. *Journal of Accounting Research*, 50(2), 275–334.
10. Dechow, P., Sloan, R., & Sweeney, A. (1996). Causes and consequences of earnings manipulation: an analysis of firms subject to enforcement actions by the SEC. *Contemporary Accounting Research*, 13(1), 1–36.
11. Demski, J. S. (2003). Corporate conflicts of interest. *Journal of Economic Perspectives*, 17(2), 51–72.
12. Donham, W. B. (1992). Business ethics - a general survey. *Harvard Business Review*, 70(5), 160.
13. Duncan, J. R. (2001). Twenty pressures to manage earnings. *The CPA Journal*, 71(7), 32–37.
14. Durtschi, C., & Easton, P. (2005). Earnings management? The shapes of the frequency distributions of earnings metrics are not evidence ipso facto. *Journal of Accounting Research*, 43(4), 557–592.
15. Duska, B. S., Duska, R. F., & Ragatz, J. A. (2011). *Accounting ethics (2nd Edition)*. West Sussex: John Wiley & Sons, Ltd., Publication.
16. Elias, R. (2002). Determinants of earnings management ethics among accountants. *Journal of Business Ethics*, 40(1), 33–45.
17. *Etika*. Najdeno 20. februarja 2016 na spletnem naslovu <http://bos.zrc-sazu.si/cgi/neva.exe?name=ssbsj&tch=14&expression=zs%3D14843>

18. Fang, V., Huang, A., & Karpoff, J. (2016). Short selling and earnings management: a controlled experiment. *Journal of Finance*, 71(3), 1251–1294.
19. Fatt, J. (1995). Ethics and the accountant. *Journal of Business Ethics*, 14(12), 997–1004.
20. Fischer M., & Rosenzweig, K. (1994). Is managing earnings ethically acceptable? *Management Accounting*, 75(9), 31–34.
21. Fischer, M., & Rosenzweig, K. (1995). Attitudes of students and accounting practitioners concerning the ethical acceptability of earnings management. *Journal of Business Ethics*, 14(6), 433–444.
22. Giacomino, D. E.; Bellovary, J. L., & Akers, M. D. (2006). The ethics of managing short-term earnings: business managers and business students have few problems with earnings management practices. *Journal of College Teaching & Learning*, 6(1), 57–71.
23. Godfrey, J., & Jones, K. (1999). Political cost influences on income smoothing via extraordinary item classification. *Accounting & Finance*, 39(3), 229–253.
24. Goel, A., & Thakor, A. (2003). Why do firms smooth earnings? *The Journal of Business*, 76(1), 151–192.
25. Grasso, L. P., Tilley, P. A., & White, R. A. (2009). The ethics of earnings management: perceptions after Sarbanes-Oxley. *Management Accounting Quarterly*, 11(1), 45.
26. Greenfield, A., Norman, C., & Wier, C. (2008). The effect of ethical orientation and professional commitment on earnings management behavior. *Journal of Business Ethics*, 83(3), 419–434.
27. Guffey, D. M.; McIntyre, D. D., & McMillan J. J. (2009). Measuring and influencing students' ethical and professional perceptions of earnings management. *Advances in Accounting Education: Teaching and Curriculum Innovations*, 10(1), 119–129.
28. Gul, P. A., Leung, S., & Srinidhi, B. (2000). The effect of investment opportunity set on debt level of earnings-returns relationship and the pricing of discretionary accruals. Najdeno dne 13. decembra 2015 na spletnem naslovu <http://ssrn.com/abstract=236080>
29. Hartel, C., Ashkanasy, N., & Zerbe, W. (2009). Emotions, ethics and decision-making. Najdeno 8. februarja 2016 na spletnem naslovu <http://site.ebrary.com.proxy.ub.umu.se/lib/UMEAUB/reader.action?docID=10310643>
30. Healy, P. (1985). The effect of bonus schemes on accounting decisions. *Journal of Accounting and Economics*, 7(1), 85–107.
31. Healy, P., & Wahlen, J. (1999). A review of the earnings management literature and its implications for standard setting. *Accounting Horizons*, 13(4), 365–383.
32. Hočevár, M., Čadež, S., & Novak, A. (2012). *Poslovodno računovodstvo*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
33. Investopedia (2016). *Definition of `Russell 3000 Index`*. Najdeno 14. julija 2016 na spletnem naslovu http://www.investopedia.com/terms/r/russell_3000.asp

34. Investopedia (2016). *What is `short selling`*. Najdeno 10. julija 2016 na spletnem naslovu <http://www.investopedia.com/terms/s/shortselling.asp>
35. International Ethics Standards Board of Accountants (2015). *IFAC code of ethics for professional accountants*. New York: International Federation of Accountants.
36. Jiraporn, P., Miller, G. A., Yoon, S. S., & Kim, Y. S. (2008). Is earnings management opportunistic or beneficial? An agency theory perspective. *International Review of Financial Analysis*, 17(3), 622–634.
37. Jooste, L. (2013). Investigating ethical perceptions of short-term earnings management practices. *International Journal of Emerging Markets*, 8(3), 282–299.
38. Kaplan, S. (2001a). Ethically related judgments by observers of earnings management. *Journal of Business Ethics*, 32(4), 285–298.
39. Kaplan, S. (2001b). Further evidence on the ethics of managing earnings: an examination of the ethically related judgments of shareholders and non-shareholders. *Journal of Accounting and Public Policy*, 20(1), 27–44.
40. Kosi, U., & Valentincic, A. (2013). Write-offs and profitability in private firms: disentangling the impact of tax-minimisation incentives. *European Accounting Review*, 22(1), 117–150.
41. Kramar, B. (2008). *Ekonomika poslovanja*. Ljubljana: Leila Višja strokovna šola – poslovni sekretar d. o. o.
42. Lee, Y., Petroni, K., & Shen, M. (2006). Cherry picking, disclosure quality, and comprehensive income reporting choices: the case of property-liability insurers. *Contemporary Accounting Research*, 23(3), 655–692.
43. Leuz, C., Nanda, D., & Wysocki, P. D. (2003). Earnings management and investor protection: an international comparison. *Journal of Financial Economics*, 69(3), 505–527.
44. Levitt, A., Jr. (1998). The importance of high-quality accounting standards. *Accounting Horizons*, 12(1), 79–82.
45. Merchant, K. A., & Rockness, J. (1994). The ethics of managing earnings: an empirical investigation. *Journal of Accounting and Public Policy*, 13(1), 79–94.
46. Nelson, M., Elliott, J., & Tarpley, R. (2003). How are earnings managed? Examples from auditors. *Accounting Horizons*, 17(1), 17–35.
47. Pendarvis, D., & Morris, D. E. (2011). Analysis of the perceptions of accounting students and practitioners regarding the ethnicity of earnings management post Sarbanes-Oxley. *Journal of academic and Business Ethics*. Najdeno 25. aprila 2016 na spletnem naslovu <http://www.aabri.com/manuscripts/121149.pdf>
48. Prusnik, M. (2013). *Povezava med davčno obremenitvijo in izborom metod v računovodstvu: slovenski primer* (doktorska disertacija). Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
49. Ronen, J., & Yaari, V. (2010). *Earnings management: emerging insights in theory, practice and research*. New York: Springer US.

50. Slapničar, S. (2001). *Diskrecijska izbira pri računovodskem poročanju: empirična preverba konceptualnega modela za Slovenijo* (doktorska disertacija). Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
51. Slapničar, S. (2002). Raziskave diskrecijske izbire pri računovodskem poročanju. *Revizor*, 13, 24–46.
52. Sloan, R. (1996). Do stock prices fully reflect information in accruals and cash flows about future earnings? *The Accounting Review*, 71(3), 289–315.
53. *Slovenia in the EU* (2016). Najdeno dne 8. februarja 2016 na spletnem naslovu http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/slovenia/index_en.htm
54. Slovenski inštitut za revizijo (1998a). *Kodeks računovodskih načel*. Ljubljana.
55. Slovenski inštitut za revizijo (1998b). *Kodeks poklicne etike računovodje*. Ljubljana.
56. Slovenski računovodski standardi (2016). *Uradni list RS* št. 95/15.
57. Sparks, J., & Pan, R. (2010). Ethical judgments in business ethics research: definition, and research agenda. *Journal of Business Ethics*, 91(3), 405–418.
58. Teoh, S. H., Welch, I., & Wong T. J. (1998). Earnings management and the underperformance of seasoned equality offerings. *Journal of Financial Economics* 50(1), 63–99.
59. Vallence, E. (1995). *Business Ethics at Work*. Cambridge, Cambridge University Press. Najdeno 22. februarja 2016 na spletnem naslovu https://books.google.si/books?hl=sl&lr=&id=2Bjc8iAnIMYC&oi=fnd&pg=PR11&dq=what+is+business+ethics+&ots=Y1rVtLT-Jz&sig=mTEezAQLLKcQ0pzeE9g0CpJHLqI&redir_esc=y#v=onepage&q=what%20is%20business%20ethics&f=false
60. *What is ethics*. Najdeno 20. februarja 2016 na spletnem naslovu http://www.bbc.co.uk/ethics/introduction/intro_1.shtml
61. Xue, Y. (2003). Information content of earnings management: evidence from managing earnings to exceed thresholds. Najdeno 18. januarja 2016 na spletnem naslovu <http://ssrn.com/abstract=582601>
62. Ya-Ping, N. (2005). The theoretical framework of earnings management. *Canadian Social Science*, 1(3), 32–38.
63. Ya-Ping, N. (2006). A different perspective of earnings management. *Canadian Social Science*, 2(4), 53–59.

PRILOGA

PRILOGA 1: Anketni vprašalnik

Pred vami je vprašalnik, ki je sestavljen iz 13 različnih scenarijev. Okviren čas reševanja je 10–15 min.

Naloga: Postavite se v vlogo nadzornika managerja odvisne družbe. Med letom se je manager soočal s sprejemanjem mnogih odločitev, vaša naloga pa je, da kot nadzornik podate svoje mnenje o njihovi etičnosti.

Spodaj se nahaja seznam možnih odgovorov. Pri posameznem scenariju obkrožite črko, ki najbolje opisuje vaše mnenje o etičnosti managerjeve odločitve. Ne pozabite, da se morate pri odločanju postaviti v vlogo nadzornika managerja.

1. V letu 2016 je bilo načrtovano barvanje sedeža odvisne družbe. Ker je bil dobiček v letu 2015 precej višji od načrtovanega, se je manager odločil, da bo barvanje sedeža odvisne družbe izvedeno že v letu 2015. Znesek: 150.000 EUR.

- Etično ravnanje managerja.
- Vprašljiva praksa. Managerju sicer ne bi nič omenil/-a, a se zaradi njegovega ravnanja počutim neprijetno.
- Manjše nesoglasje. Manager bi moral biti opozorjen, naj se v prihodnje takim odločitvam raje izogiba.
- Resno nesoglasje. Manager bi moral prejeti hujši opomin.
- Popolnoma neetično. Manager bi moral biti odpuščen.

Naslednje informacije se nanašajo na dve vprašanji. Manager je naročil zaposlenim v odvisni družbi, naj zadržijo vse diskrecijske izdatke (npr. preložijo potovanja zaposlenih, oglaševanje, najemanje nove delovne sile, vzdrževanje ipd.) do naslednjega računovodskega obdobja, zato da bo odvisna družba dosegla načrtovan dobiček. Pričakovan znesek odloženih stroškov: 150.000 EUR.

2. Izdatki iz februarja in marca so bili odloženi do aprila, da je odvisni družbi uspelo doseči načrtovan dobiček za prvi kvartal.

- Etično ravnanje managerja.
- Vprašljiva praksa. Managerju sicer ne bi nič omenil/-a, a se zaradi njegovega ravnanja počutim neprijetno.
- Manjše nesoglasje. Manager bi moral biti opozorjen, naj se v prihodnje takim odločitvam raje izogiba.
- Resno nesoglasje. Manager bi moral prejeti hujši opomin.
- Popolnoma neetično. Manager bi moral biti odpuščen.

3. Izdatki iz novembra in decembra so bili odloženi do januarja, da je odvisni družbi uspelo doseči načrtovan letni dobiček.

- Etično ravnanje managerja.
- Vprašljiva praksa. Managerju sicer ne bi nič omenil/-a, a se zaradi njegovega ravnanja počutim neprijetno.
- Manjše nesoglasje. Manager bi moral biti opozorjen, naj se v prihodnje takim odločitvam raje izogiba.
- Resno nesoglasje. Manager bi moral prejeti hujši opomin.
- Popolnoma neetično. Manager bi moral biti odpuščen.

4. 15. decembra je referent naročil pisarniški material v višini 3.000 EUR. Pisarniški material je bil dobavljen 29. decembra. Do naročila je prišlo pomotoma, saj je manager striktno naročil, da do konca poslovnega leta ne sme priti do nastanka kakršnihkoli diskrecijskih stroškov. Pisarniški material prav tako ni bil nujno potreben. Po računovodski politiki podjetja se pisarniški material ob dobavi knjiži kot odhodek. Ko je manager izvedel, kaj se je zgodilo, je z namenom, da bi bila napaka referenta popravljena, prosil računovodski oddelek, naj računa ne poknjiži do februarja.

- Etično ravnanje managerja.
- Vprašljiva praksa. Managerju sicer ne bi nič omenil/-a, a se zaradi njegovega ravnanja počutim neprijetno.
- Manjše nesoglasje. Manager bi moral biti opozorjen, naj se v prihodnje takim odločitvam raje izogiba.
- Resno nesoglasje. Manager bi moral prejeti hujši opomin.
- Popolnoma neetično. Manager bi moral biti odpuščen.

Naslednje informacije se nanašajo na tri vprašanja. V septembru se je manager zavedel, da bo morala odvisna družba v četrtem kvartalu delati izjemno uspešno, če želijo doseči načrtovane cilje.

5. Manager se je odločil za vpeljavo prodajnega programa z bolj odprtimi plačilnimi pogoji, da bi v tekočem letu pridobil nekaj prodaje, ki bi se drugače zgodila v naslednjem letu. Stranke, ki bi sprejele dobavo v četrtem kvartalu, bi dobile 120-dnevni rok plačila.

- Etično ravnanje managerja.
- Vprašljiva praksa. Managerju sicer ne bi nič omenil/-a, a se zaradi njegovega ravnanja počutim neprijetno.
- Manjše nesoglasje. Manager bi moral biti opozorjen, naj se v prihodnje takim odločitvam raje izogiba.
- Resno nesoglasje. Manager bi moral prejeti hujši opomin.
- Popolnoma neetično. Manager bi moral biti odpuščen.

6. Manager je naročil zaposlenim v proizvodnji, naj v decembru delajo nadure, da bodo do konca leta dostavili čim več blaga.

- Etično ravnanje managerja.
- Vprašljiva praksa. Managerju sicer ne bi nič omenil/-a, a se zaradi njegovega ravnanja počutim neprijetno.
- Manjše nesoglasje. Manager bi moral biti opozorjen, naj se v prihodnje takim odločitvam raje izogiba.
- Resno nesoglasje. Manager bi moral prejeti hujši opomin.
- Popolnoma neetično. Manager bi moral biti odpuščen.

7. Manager je prodal nekaj presežnih sredstev in prikazal dobiček v višini 40.000 EUR.

- Etično ravnanje managerja.
- Vprašljiva praksa. Managerju sicer ne bi nič omenil/-a, a se zaradi njegovega ravnanja počutim neprijetno.
- Manjše nesoglasje. Manager bi moral biti opozorjen, naj se v prihodnje takim odločitvam raje izogiba.
- Resno nesoglasje. Manager bi moral prejeti hujši opomin.
- Popolnoma neetično. Manager bi moral biti odpuščen.

Te informacije se nanašajo na naslednji dve vprašanji. Na začetku decembra 2015 je manager spoznal, da bo odvisna družba preseгла načrtovane ciljne dobičke za leto 2015.

8. Manager je naročil računovodji, naj vnaprej plača del stroškov (npr. hotelske sobe, stroške razstavljanja) za ogromno razstavo, ki se bo odvijala v marcu 2016 in naj jih poknjiži kot stroške v letu 2015. Znesek: 60.000 EUR.

- Etično ravnanje managerja.
- Vprašljiva praksa. Managerju sicer ne bi nič omenil/-a, a se zaradi njegovega ravnanja počutim neprijetno.
- Manjše nesoglasje. Manager bi moral biti opozorjen, naj se v prihodnje takim odločitvam raje izogiba.
- Resno nesoglasje. Manager bi moral prejeti hujši opomin.
- Popolnoma neetično. Manager bi moral biti odpuščen.

9. Manager je naročil računovodji, naj odpiše del vrednosti zalog zaradi zastaranja (tj. zniža vrednost zalog in zabeleži pripadajoč odhodek v izkazu poslovnega izida). Računovodja z uporabo konservativne računovodske politike ugotovil, da je potreben odpis vrednosti dokončanih proizvodov v višini 700.000 EUR. Manager je sicer močno prepričan, da bo blago kasneje prodano po polni ceni, a bo slabitev zalog vseeno izvedena.

- Etično ravnanje managerja.
- Vprašljiva praksa. Managerju sicer ne bi nič omenil/-a, a se zaradi njegovega ravnanja počutim neprijetno.
- Manjše nesoglasje. Manager bi moral biti opozorjen, naj se v prihodnje takim odločitvam raje izogiba.
- Resno nesoglasje. Manager bi moral prejeti hujši opomin.
- Popolnoma neetično. Manager bi moral biti odpuščen.

Te informacije se nanašajo na naslednji dve vprašanji. Naslednje leto je odvisna družba prodala 70 % odpisanega blaga, stranka pa je pokazala zanimanje, da bi leto za tem odkupila še preostalo blago. Manager je naročil računovodji, naj vrednost blaga vrne na prvotno. To bi pomenilo, da bi se vrednost zalog, ki je bila v preteklem letu znižana zaradi odpisa, v tekočem letu povišala za 210.000 EUR. Posledično bi zaznali tudi povišanje čistih prihodkov v izkazu poslovnega izida. Managerjev razlog za ponovno spremembo dobička je:

10. Možnost nadaljnjega razvoja nekaterih pomembnih produktov, ki bi v nasprotnem primeru lahko bil prekinjen zaradi omejitve proračuna.

- Etično ravnanje managerja.
- Vprašljiva praksa. Managerju sicer ne bi nič omenil/-a, a se zaradi njegovega ravnanja počutim neprijetno.
- Manjše nesoglasje. Manager bi moral biti opozorjen, naj se v prihodnje takim odločitvam raje izogiba.
- Resno nesoglasje. Manager bi moral prejeti hujši opomin.
- Popolnoma neetično. Manager bi moral biti odpuščen.

11. Doseganje načrtovanih ciljnih dobičkov.

- Etično ravnanje managerja.
- Vprašljiva praksa. Managerju sicer ne bi nič omenil/-a, a se zaradi njegovega ravnanja počutim neprijetno.
- Manjše nesoglasje. Manager bi moral biti opozorjen, naj se v prihodnje takim odločitvam raje izogiba.
- Resno nesoglasje. Manager bi moral prejeti hujši opomin.
- Popolnoma neetično. Manager bi moral biti odpuščen.

Te informacije se nanašajo na naslednji dve vprašanji. V novembru 2015 se je odvisna družba trudila ostati znotraj proračunskega okvira. Manager je poklical svetovalno podjetje, s katerim so sodelovali, in jih prosil, naj ne izstavijo računa za svoje storitve do prihodnjega leta. Svetovalno podjetje je s prošnjo soglašalo. Opravili so storitev, ki je v tekočem letu niso zaračunali,

12. v višini 30.000 EUR.

- Etično ravnanje managerja.
- Vprašljiva praksa. Managerju sicer ne bi nič omenil/-a, a se zaradi njegovega ravnanja počutim neprijetno.
- Manjše nesoglasje. Manager bi moral biti opozorjen, naj se v prihodnje takim odločitvam raje izogiba.
- Resno nesoglasje. Manager bi moral prejeti hujši opomin.
- Popolnoma neetično. Manager bi moral biti odpuščen.

13. v višini 500.000 EUR.

- Etično ravnanje managerja.
- Vprašljiva praksa. Managerju sicer ne bi nič omenil/-a, a se zaradi njegovega ravnanja počutim neprijetno.
- Manjše nesoglasje. Manager bi moral biti opozorjen, naj se v prihodnje takim odločitvam raje izogiba.
- Resno nesoglasje. Manager bi moral prejeti hujši opomin.
- Popolnoma neetično. Manager bi moral biti odpuščen.

Spol:

- Moški
- Ženski

V katero starostno skupino spadate?

- do 24 let
- 25–34 let
- 35–44 let
- 45–54 let
- 55–64 let
- 65 let ali več

Delovne izkušnje:

- Redno delo. Število let:
- Študentsko delo. Število let:
- Status študenta: nobenega dela.